

له چالاكییه كانی لیژنه‌ی ده‌ستنوووس و به‌لگه‌نامه :

كورد و كوردستان له به‌لگه‌نامه عوسمانییه‌كاندا

وه‌رگێرانی له عه‌ره‌بییه‌وه :
د. نه‌جاتی عه‌بدووللا

ئه‌لقه‌ی یه‌كه‌م

له بریتی پێشه‌کی

ئه‌رشیفخانه‌ی عوسمانی له تورکیا، که سه‌ر به ئه‌نجومه‌نی وه‌زیرانه و ده‌که‌وێته گه‌ره‌کی سولتان ئه‌حمه‌د له شاری ئه‌سته‌موول، یه‌کیکه له سییه‌مین ده‌وله‌مه‌ندترین ئه‌رشیفخانه‌کانی جیهان. ئه‌م ئه‌رشیفخانه‌یه، که له پووی ژماره‌ی به‌لگه‌نامه و ده‌ستنوووسی میژوویی به‌سه‌ریه‌که‌وه به‌لگه‌نامه‌ی تایبه‌ت به (٣٩) وڵاتی جیهانی تێدایه، بو‌یه‌که‌مین جار له سالی ١٨٤٧د، له لایه‌ن سه‌دری ئه‌زه‌م، مسته‌فا ره‌شید پاشا، به‌ناوی "خه‌زێنه‌ی کاغه‌زه‌کان" دامه‌زراوه و سالی ١٨٥٠ کراره‌ته‌وه، به‌لگه‌نامه‌کانیسه‌ی له سه‌ره‌تای سالی ١٢٩٩ی زایینی ده‌گرێته‌وه تاوه‌کو هه‌لوه‌شاندنه‌وه‌ی ئیمپراتۆریای عوسمانی له سالی ١٩٢٤د، سه‌رجه‌می به‌لگه‌نامه‌کانیسه‌ به‌سه‌د و په‌نجا ملیۆن تا دووسه‌د و په‌نجا ملیۆن به‌لگه‌نامه ده‌خه‌ملێندرین. ئه‌م ئه‌رشیفخانه ده‌وله‌مه‌نده‌یه، که تاوه‌کو ئیستا هه‌ر که‌مێک له چاره‌گێک زیاتری پۆلێن کران، به‌داخه‌وه تا ئیستا بو‌ نووسینه‌وه‌ی میژوویی کورد که‌مترین سوودی لی وه‌رگه‌راوه. ئه‌کادیمیای کوردی، له پوانگه‌ی درککردن به ده‌وله‌مه‌ندی ئه‌م ئه‌رشیفخانه‌یه له حوزه‌یرانی سالی ٢٠١١د، شانده‌ی لیژنه‌ی ده‌ستنوووس و به‌لگه‌نامه‌کان، که پیکهاتبوون له به‌پێزان: د. عه‌بدولفه‌تتاح بو‌تانی، سه‌رۆکی لیژنه و ئه‌ندامیته‌ ته‌حسین دۆسکی، بو‌ تورکیا په‌وانه‌ کرد. شانده‌که توانی کۆمه‌لێکی زۆر کتیبی نایابی میژوویی و

سه رچاوه گه لی ده وله مند له گه ل خویدا بو کتیبخانه ی نه کادیمیای کوردی بکری، جگه له وه کومه لیکي زور به لگه نامه ی میژوویی عوسمانی تایبته به کورد و کوردستانی له ئه رشیفی عوسمانی وه گیرخست، هه ره له ویشدا به لگه نامه کان له لایهن وه رگی پری پسپور و تایبته تمه ندی ئه م بواره وه رگی پراونه ته سه ر زمانه عه ره بی. لیژنه ی ده ستنوس و به لگه نامه کان، بو ئه وه ی ئه م به لگه نامه نه بکه ونه به رده ست هه موو لایه ک، پریاری داوه ته واوی ئه و به لگه نامه نه، به تیبینی و په راویزی پیویسته وه بکاته کوردی و به ئه لقه له سه ر لاپه ره کانی "گوشاری نه کادیمیای کوردی" بلاویان بکاته وه. بو ئه م کاره ش ئیمه راسپی دراوین تا تاوتوی ئه م ئه رکه بکه ین، ئه لقه ی ئه مجاره مان تایبته به پیوه ندییه کانی نیوان هه ردوو گه لی کورد و ئه رمه ن.

بهشی یه که م:
پیوه ندییه کانی کورد و نه رهن

به لگه نامه ی ژماره: ۱

چاکسازیه کانی بابیعالی له میژووی (۵)ی ته ممووزدا، که ماده ی شیست و یه که مین له په ایمان نامه ی به رلین^(۱)، له مه پ نه و ویلایه تانه ی نه رهنه کانی تیدا ده ژین، ئاماژه ی پیکردوون، نه له واتا و نه له گوگردن له گه ل ماده ی ناوبرا و یه کناگر نه وه. نه نوینه رانه ش که بابیعالی بو شوینی نیشته جیبوونی نه رهنه کانی ناردبوون نه گه یشتوننه ته نه نجامیکی باش، هه روا بیته وه بابیعالی به پیچه وانیه ماده ی ناوبرا و هیچ زانیارییکی به ولاته ئیمزاکاره کانی په ایمان نامه که نه داوه. نه وهشی په یوه ندیاره به کاروباری دادوهری هیچ چاکسازیه کی تیدا نه کراوه، ههروه که نه وهی زانیارییه راست و دروسته کان ده ریده خن، ئازادیی دادگه کان له پیشوو خراپتر بووه. بابیعالی له یادداشتنامه که ی خویدا نه وهی پوونکردوته وه، که بو چاکسازیکردن له ژاندرمه و پۆلیسدا چهند راپۆرتیک له نه فسه ره بیگانه کان وهرده گری، به لام ولاتانی ئیمزاکار هیچ زانیارییکیان له م باره یه وه به ده ست نه گه یشتووه، ههروه ها ده ولته تی عه لیه ناتوانی پیچه وانیه نه مه داوا بکات. له بهر نه مه یه وه لامی بابیعالی به نیسبه ت نه و یادداشتنامه یه ی ده ولته ئیمزاکاره کان له یانزه ی حوزه یران پیشکه شیان کردووه نابیته چاره سه ر، ولاتانی ئیمزاکاریش ناچارن نه وه پوون بکه نه وه که بابیعالی به لئینه کانی خو ی به پیی په ایمان نامه که ی به رلین به جی نه هیناوه. بابیعالی نه وهنده ی نکولیکردنی له و تاوانانه ی که له شوینه نه رهنه ننشینه کان پوویانداوه و ده ست به سه ردانه گرتنی ره وشه به رچاوه که ی نه وی قسه ی گوی لی بووه، به رده و امبوونی نه م ره وشه ش ده بیته هوی نه مان و له ناوچوونی کریستیانه کان. یادداشتنامه که ی بابیعالی هیچ هه نگاوه لگرتنیک لیوه شین نه بوو، تا راده یه ک بو سته مکارییه کانی چه رکه س و کورده کان دابنیت. ئیمه گومانمان له وه یه، که سیستمی باو راده یه ک بو نه و ره وشه داخباره دانانی، به لکو کاره که پیویستی به هه نگاوه لگرتنی توندتر هه یه. چونکه نه و دانیشتونانه ی که له ماده ی شیست و یه کدا ناویان هاتووه له سه ر

مال و ناموس و ژانیان روو به مه ترسی بوونه ته وه . ئە حکامه کانی مادده ی شیست و یه ک بابیعالیان پابه ند کردووہ تا به بی دواکه وتن له و ناوچه ی ئەرمه ننشینه چاکسازی بکات. ئیمزاکارانی ئەم په یماننامه یه به هه موو داخیکه وه ده بینن بابیعالی له یادداشتنامه که ی میژووی (۵) ی ته مموزیدا باس له و چاکسازییانه ناکات که له پیوستییه کانی ناوخیین. هه تا ئەگه ر ولاتی ئیمزاکار به چاوی پارزییون پروانه ئەوانه ی به ته مان له ته وای مه مالیکی مه حرووسه دا بیانکن، به لām ئەوان له پیشنیازه کانی بابیعالیدا ئەو تایبه تیانه یان نه بیینی، که په یماننامه ی به رلین به تایبه تی ده ستنیشانی کردوون. له بهر ئەوه ی ئەو توخمه ی له ویلایه ته کانی ئاماژه بوکراو نیشته جین له توخمی کریستیانه کانن، بۆیه ئەگه ر هیچ چاکسازییکی له م خال وه سه رچاوه نه گرتبیت ئەنجامیکی باشی لی ناکه ویته وه . کاریکی دیکه ی شایانی گرینگی و بایه خ پیدان ئەوه یه بابیعالی سووره له سه ر به رپوه بردنی ئەرمه ن و کورده کان له ناو یه ک سیسته مدا. به لām هه ق وایه ئەوه نده ی ده کری به رپوه بردنی ئەو دوو توخمه له یه ک جوایه ز بن. چونکه ناشی یه کسانیی وه کو یه ک له نیوان نیشته جیییه کان⁽²⁾ و هۆزه کۆچه رییه کان⁽³⁾ بییت. بۆیه ده بی مشووری ئەوه بخوریت له کاتی دابه شکردنی ناحیه و کارگێری حکومه تدا هه ر توخمیک به جیا کۆبکرینه وه و یه کبخرین، وه کو یه کخستنی ئەرمه نه کان یان یه کخستنی ئەرمه نه کان له گه ل تورکان و هه لآویزکردنی کورده کان. پیوسته ده سترپویشتوویی ئەو کوردانه ی که به شیوه یه کی تایبه تی له چیاکاندا له سه ر سته مکاری راهاتوون، نه خرینه ناو حیساباتی ئامار، ئەگه ر نا حیسابی ئەرمه ن له ناحیه کان له گه ل ئەو (کورده سته مکارانه، وه رگێی) ده بییت.

هه تا ئەگه ر واش ده رکه وت، که له ناحیه کاندا باری مه زهه بیی له به رچا و ده گریت، ئەوا بابیعالی له یادداشتنامه که یدا ئەم سۆزه ی نه داوه و هه ر به وه نده ده سته ردار بووه، که رایبگه یه نیت له ناحیه کاندا فه رمانبه ره کان به پیی مه زهه به کانیان داده مه زرین. ئەمه ی وه کو پۆژ ئاشکرایه، که ناو نه هیئانیان له به کاره یئانیان له کاری گه وره دا ئاماژه بو ئەوه ده کات، که پیوستییه ناوخییییه کان، که له مادده ی شیست و یه کدا باس کراون، به هه ند وه رنه گراون.

جا نه گهر بابیعالی ئه وهی به دیارخست، که کهسانی خاوه ن توانای کریستیانی دامه زران دوون و له دواپوژیش دایانده مه زینئی، به لام یه ک تاقه ئه رمه نیشی له و ناوچانه دانه مه زران دووه، که ئه رمه نییه کانی تیدا نیشته جین. هه تا نه گهر بابیعالی والیه کان له کریستیانه کان دامه زینئی ئه و ئه مه هیه سوودیکی بو سکالا کردنی ئه رمه نه کان نابیت. بویه ده ولته تی عالیه له سه ریه تی به پیی به لینه کانی له به رلین له چوارچیوه یه کی به رفراواندا په نا بو هه نگاهه لگرتنی پیویست بیات. ئه و چاکسازییانه ی که بابیعالی خستوونیه ته روو به س نین. مادام به پیوه به رانی ناحیه کان له لایه ن قائیمقامه کانه وه داده مه زین ئه و ناوه ندگه رایه تی (المركزية) له توندترین شیوه یه دا پیاده ده کریت، به شیوه یه ک که بابیعالی ئه وه نادرکینئی ژماره ی ئه و فه رمانبه رانه چه نده که قائیمقامیه ت دایانده مه زینئی و ئه وانه له چ لایه نیکه وه به رز ده کرینه وه و ده خرینه روو. ئه فسه رگه لی ناحیه و قه زایه کان وینه که ی دیاریکراوه. ژاندرمه ی ویلیه ت له ره وشیکدا نییه، که له گه ل ئه حکامه کانی ماده ی شیست و یه کی په یماننامه ی به رلیندا بگونجی. هه لبراردنی زه پتییه⁽⁴⁾ و ئه فسه ران و تاکه کان له ناحیه کان به پیی ژماره ی دانیشتوان شایانی سوپاس و پیژانینه. بنه وانی دادگه گواستراوه کانیش که له یادداشتنامه که ی بابیعالیدا هاتوو، که ده بویه ئه رمه نه کانیش به شیوه ییکی پیویست تیدابوونایه، که چی ده بینین نیشانه گه لی سه رسوپمانی به سه ره وه یه. جا ئایا ئه و حاکمانه ی که بریار وایه به شیوه ییکی کاتی دابه زین یان به دریزی ژیان له و پایه یانه دا ده میننه وه، ئایا ئه رکه کانیا ن به پیی شه ریعه ت یان به پیی سیستمیکی دیکه پیاده ده که ن؟ چۆن حوکم به سه ر کورده وه حشییه کان ده دن؟. ئه وه ی لیره دا ئاشکرایه، که کورده جه نگاهه ره کان ناخرینه ناویه وه، پیویستیشه کاری بیگاری، که کورده کان خستوو یانه ته سه ر ملی ئه رمه نه کان، هه لبو هه شیئرته وه، پیویستیشه نه ستوورییه کانیش سوود له و چاکسازییانه، که بو ئه رمه نه کان جیبه جی ده کرین، وه ربگرن. ئه و بره یه ش، که بو دامه زرانن بو مه عاریف و سوودی گشتی ئاماژه ی پیکراوه وه ک پیویست به رچا و نییه، به لام پیاده کردنی به پیی سیستمی رو مه یلی و ئه و داها تانه ی که له ئارادایه ناکری بو هه موو پیویستییه کان دیاری بکری. له

یادداشتنامه که ی بابیعالیدا باسی راگه یاندنی ریساگه لی نامه رکه زیتی نه کراوه سه بارهت به و خه لکانه، که مه زهه بیان له گه ل مه زهه بی ناوه ند جیاوازه. ناشکریّ هیچ چاکسازیه که پیاده بکریّ تا ماوه ی حوکمرانی و الیه کان ده ستنیشان نه کریّت. جا هه رچه نده له یادداشتنامه که ی بابیعالیدا باسی ئاماده سازی رهوشی و الیه کان دیاریتّ ئه و راگه یاندنه دروسته کان و ده ستنیشان نه کردنی ده سه لاتی و الیه کان، پیویست ده کات هه تا ده ست له ساده ترین کاروباری ویلیه ته کان وهرنه دریّت وه که ئه وه ی ئیستا باوه. له بهرئه وه ی ئه و هه نگاهه لگرتنانه ی ده ولّه تی عالییه ئامازّه ی پیداوه، له و ویلیه تانه ی که ئه رمه نه کانی تیدا ده ژین به س نین، بویه و پیویست ده کات به رزترین و فراوانترین پله ی یه کسانی بگره بهر، هیژ و پۆلیسیش بۆ پاراستنی ئه رمن، له ده ست چه رکه س و کوردان، دابمه زینریّت. ده بیّ ماوه ی ئه رکی و الیه کان و ده سه لاته کانیان به رفراوانتر بکریّت، تا به م ریگه یه وه ئه حکامه کانی ماده ده ی شیست و یه که جیبه جیّ ده بیّت. نابیتّ ده ولّه ته ئیمزاکاره کان ئه و ژماره یه ی موسلمان و کریستیانه کان، که ده ولّه تی عوسمانی به مه به سستی که مکردنه وه ی گرینگیی بابه ته که به رچاویان ده خات، به دروست وهر بگرن. ده فته ری نفوس، که پاتریارکی ئه رمن ئاماده ی کردووه زۆر له و ده فته ر نفوسه دووره که ده ولّه تی عالییه دیاری کردووه، که وایه ئه و بنه وایانه چین که بابیعالی له کاتی تو مارکردنی نفوسدا ره چاوی کردوون؟ کاره که پیویستی به وه یه که ده ولّه ته ئیمزاکاره کان ده سته جیّ لیژنه یه که بۆ زانینی ژماره ی راسته قینه ی دانیشتوانه موسلمانانه کان و کریستیانه کان، له ویلیه ته کانی ئامازّه بۆکراو، پیکه وه بنین. بابیعالی له سه ریه تی دوی راییکردنی ئاماری دانیشتوان، راستی لیژنه بیّ لایه نه که قه بوولّ بکات. به پشتبه ستن به وه ی له پیشدا و ترا، پیویسته سنووری ویلیه ته کانیش راست بکریته وه و بابیعالی هه نگاهه لی خیرا بنیّ، ئه مه ش به بیّ ئه وه ی چاوه پروانی ئه نجامدانی سه رژمییری دانیشتوان بکات، هه روه ها ده بیّ به بیّ دواکه وتن هه نگاهوی به په له بنیّ بۆ پاراستنی مالّ و نامووسی ئه رمه نه کان له ده ستریزی کورده کان... هه روه ها پیویستی ده کات، بۆ چاککردنی رهوشی هیزه کانی ژاندرمی و به رفراوانکردنی ریگه پیدان و قه له مرۆیی به رپرسیاره تی و الیه کان له ویلیه ته کاند، هه نگاهوی

پيويست بنريت. ده بي ره چاوي نه وهش بکريت، که له کۆتايي نه م راپورته دا، يه که مين کارتي که بکريت بریتی بيت له کارر اييکردنی بابه تي نه و چاکسازييه، که له سه ر ئاستي ناوخوايي واده ي بۆدانراوه و له سه ر ئاستي نيوده وه له تيش له لايه ن نه و ده وه له تانه وه که ئيمزايان کردوه، بخريته ژير چاوه ديڤري و گه ره نتي وه رگرتن له و ناوچانه ي که زۆرينه ي دانيشتواني نه رمه ن و به ستنی پيوه ندييکی چاک له گه لياندا.

سه رچاوه: YMTV, 4/92-2

به لگه نامه ي ژماره: ۲

بۆ نووسينگه ي سه رۆکايه تي نه لما به يني⁽⁵⁾ هه مايۆني شکۆمه ند

ميه ره باني گه وره م

نه و سته م و ده ستر ئيزيانه ي چه ند تالانچييه کی قه ومی کورد به رانبه ر که سانی ميلله تي نه رمه ن ده يکه ن، که له ولاتي نه رمينيادا له نيوان مه ماليکی مه حرووسه ي پايه به رزی مه ولانا سولتاندا ده ژين، نه و سته مکيشانه ش له سونگه ي چه ند فه رمانبه ريکی ناشايسته و گه نده لکار ده يچيژن، هه روه ها چه نديک له نووسه رانی رۆژنامه کان مانايه کی ديکه ي نادروستيان داوه ته پيش سته مکيشانی نه رمه نه کان و بلاوکرده وه ي بريک وتارگه لي دژ به نه رمه ن به ده رپيني ناشايسته . له ناو نه و رۆژنامه نه دا، رۆژنامه ي (ترجمان حه قيه ت)⁽⁶⁾ ه، وتاريکی له مانگی ئاياری رابوردوودا بلاوکرده وه، تييدا بانگاشه ي نه وه ده کات، گوايه سته مکيشانی نه رمه نه کان نيازی شاراوه ي له پشت بيت و نه وان به مه به ست و بره وييدانی داخوازييه کانين هاوار له ده ست کورد ده که ن، بابه ته که خوی له خويدا له چه ند رپوداويکی تاکه که سيی زياتر نييه، که نه وانه رپوداوه گه لي تاکه که سين و به مه به ستي مه ترسی نانه وه ليڤره و له وي ده ست به بلاوکرده وه يان ده که ن. به مه به تيڤوانين له به چاوي سووک سه يرکردنيان، وه سپيکی ساخته کاری نه رمه ني دراوه ته پال سکالای ميلله تي نه رمه ن، به م شيوه يه وينه يه کی نادروست له باره ي ميلله تي نه رمه ن به تايه فه ي کورده کان و موسلمانه نه زانه کان دراوه. من له کاتي

خويدا داوايه كم بۆ مه قامى عالى نه زاره تى عه دليهى جه ليله به رز كرده وه بۆ داوا كردنى ئه وهى مامه له يه كى قانونى له به رامبه ر خاوه ن ئيمتيازى رۆژنامهى ناوبراو بگيريه به ر، هيواي زۆرم خواست به وهى به لاي كه ميه وه ئيداره ي مه تبوعاتى شكومه ند نووسراويكى ئاگادار كردنه وهى بۆ بنيرى، به لام هيج ههنگاويك دژ به م رۆژنامه يه نه گيرايه به ر، بۆيه كاره كه له م ئاسته دا نه وه ستا و رۆژنامه ي ديكه ي توركى به تايبه تيش رۆژنامه ي عوسمانلى به شيوه يه كى نزيك له هه موو ژماره يه كدا كه وته دروست كردنى درۆ و ده له سه ي ديكه، دواى ئه وهى ئه م رۆژنامه يه به ره و رووى هيج ليپرسينه وه ييك نه بۆوه و ده ستيان كرد به وهى ميلله تى ئه رمه ن و سه رۆكه رۆحانييه كانيان و كه سايه تيه كانيان به پيسترين وه سپ و ناتۆره ناو ببه ن و تۆمه تبار كردنى ميلله تى ئه رمه ن له لادان له دلسوژى و گوپرايه لى و شار دنه وهى نيازى راسته قينه يان و به سكاللا هه لبه ستن له سته ميك كه هه ر له بنه واندا بوونى نيه و هه ولدانيان بۆ وه ديارخستنى ژماره يان له ئه رمينيا به زياتر له ژماره ي موسلمانه كان، ئه وانه به گوپره ي ئه وهى له پيشدا وترا ده بنه سۆنگه ي رق و دلره شى له دوا رۆژدا. به هۆى ئه م په وشه وه راپورتنى ديكه م بۆ سه رۆكايه تى وه زيران (سه داره تى ئه عزه م) و وه زاره تى ناوخۆ و دهره وه و دادنووسى. به لام گرينگى و ترسناكيبى په وشه كه ناچارى كردم په نا بۆ عه داله ت و سوژى پايه به رزى مه ولاناي خاوه نى تاج و ئاستانه ي به رزى مه ولانا سولتان به رم. جورئه تم له ناخى خۆمدا بينى بۆ پيشكه شكر دنى ئه م سكاللانامه يه م. چا و نووقاندى ئيداره ي مه تبوعاتى شكومه ند له وهى رۆژنامه توركيه كان ده يكه ن و سينگفراوانى له به رامبه ر ئه م رۆژنامه يه، كه باسما نكرد به ئامانجى و رووژاندى رق و كينه له ده روونى موسلمانه كان به رامبه ر به ئه رمه ن، به هه مان شيوه ئه رمه نه كان هان ده دات بۆ ئه وهى كارى هاوشيوه بكه ن به رانبه ر به هاوولا تيه موسلمانه كانيان، كه ئه مه جيگه ي داخيكى زۆره. هه روه ها ئه م رۆژنامه يه به رده وامه له بلاو كردنه وهى بابه تگه ليك، كه ده شى بينه سۆنگه ي به يه كدادانى لايه نگرانى پايه به رزى مه ولانا سولتان له گه ل يه كترى و له جياتى كار كردن بۆ به هيز كردنى هه ستر دن به خوشه ويستى و پشتگيرى و زياتر كردنى هه ستن به هاو نيشتمانينبوون و سه قامگيرى، كار بۆ چاندى تۆوى ناكۆكى و دووبه ره كى

دہکات. جا ئه گهر ئیوه له وانه ن که باوه پرتان به سوودی زوری پۆژنامه وانی ههیه و له داخواریانی ئه وهن ئازادیی زیاتر به م پۆژنامه یه ببه خشری، ههچ سزایه ک بۆ ههچ نووسهر و به ههچ پۆژنامه یه ک نه درى به بى دادگه، ئه وا ناشى له به رامبه ر ئه و پۆژنامه نه بى دهنگ بىن، که وتارگه لیک بلامه که نه وه دوژمنکارى له نیوان موسلمانانه کان و هاوولاتییه ئه رمه نییه کان ده ورووژینن، به مه ش وه زیفه که یان، که ده بى له بنه واندا بۆ خزمه تى ده ولت و نه ته وه بیئ، به خراب به کارده هیئن. جا ئه گهر ئه م پۆژنامه ناوبراوانه ئه و برووسکه نامه و راپورتانه، که له لایه ن هه ندیک والى و داواکارى گشتى بلاو ده کرینه وه وه کو به لگه و ده ستاوژی ناپاستبوونى نیازى ئه رمه نه کان دابنئین، ئه وا خرابیى ئیداره ی فه رمانبه ره کان له ناوچه کان و به تابه ت له ئه رمینیا و سته مکارى و ده سترژیی پیچه وانه ی ویستی عالى، راستیان له و لیکۆلینه وانه، که له لایه ن بابیعالی له پیشوو و دواتردا کراون به دیارخراوه، ئه وه سه ربارى ئه وه ی ره وشى برسیتی و نه دارى، که هاوولاتییه تورکه کان و کریستیانه تازه گه ره کان و گوپراه له کانى ناوچه کان به ده سته ییه وه ده نالئین، دووپاته ی خرابیى کارگیرى و سته مکارى ده که نه وه و زۆربه ی زانیاریى ناو ئه و راپورتانه ی که ده گه نه والییه کان و ئه وانیش بۆ بابیعالی به رز ده که نه وه له هه لبه ستنى فه رمانبه ره بى توانا و ناشایسته کانن و له ژیر کاریه ریبى هه ندیک ده سترژیشتوو و ده سه لاتکار و ئاغاوه ته کان نووسراون. به و پییه ی که بیروباوه رى دادپه روه رانه ی پایه به رزی مه ولانا سولتان به راستى و دروستى ئامانجى وه دیهاتنى ئه و چاکسازییه به لئین پیدراوانه یه، که وایه ئاشکرایه و دلنیا یه که وا ئه و زانیارییه ههچ نرخیکیان له لای حکومه تى سه نییه دا نابیت. هه ولدانه کانى فه رمانبه ره ناوخواپییه کان به رستیک لیکدانه وه بۆ داپۆشینى ئه و ره وشه نه ویستراوه یان سووککردنى شتیکى نوئ نییه، به لکو وه سیله یه کی په رپه وکراوه له کاتیکى زوه وه و پیشتریش پاتریارکى ئیمه چه ندین جار سکالایى له ده ست ئه وه کردوه. ئه م پووداوه ی دواى ئه وه ی سه لماند، که نه ته وه و نیشتمان زۆر زه ره رمه ند بوون له سۆنگه ی هه لسه وکه وتى ئه و فه مانبه ره گه نده لکار و نه خوینده وارانه، که نوقمى ناو ناز و نیعمه تى ده ولت بوون و هه رگیز ئه وه یان نه زانیوه مانایه ک بۆ به پیشخستنى به رژه وه ندییه ره وایه کانى خه لک به پیش

به رژه وهنديه ناره واکانی که سبی خویان بدن و هرگیز نه یانزانیوه که ئه رکیان بریتیه له کار و کۆشش بۆ پاراستنی سهر و مال و مولک و ئاسایشی خه لک. من له گه ل بهرچاوخستن و دهربرینی رای خۆم له سۆنگه ی گوپراه لئ و وه فاداری خۆم بۆ سولتانی مه زلمان، به پیویستی ده زانم به م بۆنه یه وه له وه ی پیشکیشی ده که م، بۆ بهرچاوخستن و پوونکردنه وه ی ئه وه ی پیوه ندی به مه سه له ی ئه رمه نه وه هه یه به شیوه یه کی کورت بیسوود نه بیته، به و شیوه یه ی که به نووسین و به زار بۆ مه قاماتی عولیا م بهرز کردۆته وه یه که میان و دواینیان ئه وه یه، که میلله تی ئه رمه ن دلسۆز و وه فاداره، خۆیشی له په نای بالئ سه لته نه ی سه نییه دا ده بینیته وه و هه ست به فه خر و شانازی ده کات له وه تایی پینجسه د ساله وه له راستگویی و گوپراه لئ و کرتۆش بۆ عهرشی عوسمانی، به قه د تالّه موویک له م په فتاره لای نه داوه. ئه وه ی دلنیا یه ئه وه یه، که میلله تی ئه رمه ن له سۆنگه ی جوامیری و به رژه وه ندییان له وه ی وه فاداریتییان بی خه وش و راستگویانه بمینیته وه و گه رد نه گری، ئه وه زیاد ده که م که وا تاکه کانی میلله تی ئه رمه ن ده یانه وی له ژیر عه داله تی مه ولانا سولتان به ئه من و ئاسایش بگن و بریکی پیویست له و باجه ی که له سه ریانه بیده ن بۆ ئاتاجه کانی ولاته که یان و له کاروباری په روه رده و فیڕکردنی منداله کانیان خه رج بکری تا به شیوه یه کی راسته وخۆ سوودی لیوه ببینن. له حالیکدا سه رزمیری دانیشتوانی تورک و کورد له ئه رمینیا به جیا بکریته، ئه وا ئه رمه نه کان زۆرینه ی دانیشتوان پیکده هیئن و مافی ئه وه یان ده بی له کاروباری ولات به شدار بن. بۆیه له ریگه ی منه وه په نایان بۆ بابی عه داله ت هیناوه بۆ دامه زراندنی که سه به توانا کانیان بۆ خزمه تی نیشتمان تا پشکی خویان هه بیته له مافه مه ده نییه کان و ئازادیی که سی و کار بۆ پاراستنی میلله ت و مه زه هب و نیشتمانی خویان بکه ن. له کاتی دانیشتنی پیروزی پایه به رزی مه ولانا سولتان ده بینین هه موو کۆشش و بایه خی خۆی بۆ چاکسازییه کان خه رج کردوه و به تاییه تیش خه تی هه مایۆنی که به بۆنه ی دهرچوونی قانونی بنه په تی (ده ستور) بلاوکرایه وه شیوه ی ئیداره ی ئیستای حکومه ت دووپاتی ده کاته وه، حکومه ت له سه ریه تی پرسیای راست و دروست بۆ به پیوه بردنی کاروباری حوکمرانی دابنیت. ویستی ئه رمه ن بریتیه له بینینی دامه زراندنی

به پړوه به رایه تیبه کی دروست و پړکوپیک له نیشتمان که یاندا. هیچ شتیک نیبه له مه دا که له هیچ کاریکدا سه ریچی له دادپه روه ری و شارستانی بکات، نه وه ی ماوه نه وه یه، که بلیم پیکه وه نانی ئیداره یه کی ئاوه ها له ئه رمینیا له قازانجی مافه پیروزه کانی پایه به رزی مه ولانا سولتانه له ولاتی ناوبراودا، هه روه ک ده بیته وه سیله کیش بۆ خویشی و شادی خستنه ناو دلئ ئه وه ئه رمه نییانه، که له ولاتانی بیگاناندا ده ژین. به لام پوژنامه ی ناوبراوه له وه تینه گه یشتووه، که داخواریه کانی ئه رمن له به رزه وه نندی ده ولته ی عالیه ی عوسمانیدایه. بویه به رده وام له هه ولئ ئه وه دایه لیکدانه وه ی پیچه وانه ی راستی له لایه ک و له لایه کی دیکه وه به ده ربړینی زبر و زه ق سووکایه تی به ئه رمه نه کان بکات. به م بونه یه وه له خویم راده بینم داوا بکه م ئاگادارکردنه وه یه کی توند بۆ پوژنامه ی ناوبراوه ره وانه بکری، فه رمان و ئیراده بۆ پایه به رزی ئه وه که سه یه که فه رمانی له به رده سته.

۲ ی شه والی ۱۲۹۷ - ۲۷ ی ئاغستوسی ۱۲۹۶ (۸ ی ئه یلولی ۱۸۸۰).

داواکار

سه رچاوه: YMTV, 4/92-1 (a)

به لگه نامه ی ژماره: ۳

ئهو راپوخته، که له به حری پاشای والی ویلیه تی وان گه یشتووه بۆ مه نزووری عالی به رز کرایه وه، هه ندیک بیروپا و هه والپرسینی پیوه ند به مه سه له ی ئه رمن به خووه ده گریت، ئاسایش و سه قامگیری ولات ده شیوینی، له به ر نه وه یه جینگه ی بایه خی حکومه تی سه نییه یه، هه روه ها هه ندیک سه رنجیشی له باره ی فه وجه کانی سواره ی هه میدیه تیدایه. ئه وه له ئاگاداربوونی پایه به رز خاوه ن مه قامی خه لافه ته بۆ نه وه ی ئاگاداری له سه ره بیته، نه وه ش که له هه مووان گرینگتره سه رنجی بدریتی له م مه سه له یه نه و بازارپه یه، که داب وایه هه موو سالیک له مانگی ته مموز له کلئسای زه نگدار (جاکی کلیسه) ی ویلیه تی مووش ده گیری، نه و نه رمه نانه ی له وئ ئاماده ده بن، له ئیران و پووسیا و ولاته بیانیه کانی تره وه دین، نه وه جگه له هه زاران که سانی خراپه کار له نه رمه نه نیشه جیبووه کانی ولاتی مه حروسه ی سولتان، له ویدا نه و بپیارانه ده رده چن که

پيوهندن به و كاره فسادانهی له ماوهی سالدای پلانی بۆ داده نین، داواش له لیژنه كان ده كری بپی پارهی پیویست بۆ کاری ئه وه ها دابین بکن. ههروه ها له م گردبوونه وه یه دا ژماره یه ك ئه ربابی تاوان و ئه سحابگه لی پیشوو، دواى ئه وه ی ناو و جلو به رگی خویان ده گۆرن، له باره ی کاری خراپه کارییه وه راویژ ده کن. بۆیه کلیسای ناوبراو له ژیر چاوه دیری و چاوتی پیرینی به رده و امدایه. بۆیه وای ده بینین، که به لگه ی حکمه تی حکومیه یه، که لیژنه یه کی تایبه ت په وانه بکات بۆ گرته به ری ته وای هه نگاهه لگرتنی ئینزیبای پیویست له ته وای ماوه ی بازار و کارکردن بۆ ئه وه ی به ریگه یه کی حه کیمانه و ژیرانه ئه ربابی خراپه کار، که به جلگۆراوی هاتوون ده ستگیریان بکن.

ئه وه یه ی پیوه ندى به سواره حه میدیه کانه وه هه یه، ئه وای پیشتر پروومان کردۆته وه و پیویستی به مه فره زه یه کی عه سکه رییه وه یه، که توخمه کانی له سواره ی نیزامی بن بۆ فیکردن و راهینانی که سه کانی تا ئه وه ی پیویسته له گوپراهه لی و ملدان و نیزام وه گیر بیته و سوود و چاکه خوازی ببی، بایه خ و گرینگی پیدانی لای پایه به رزی خاوه ن مه قامی خه لافه ت، بۆ ئه نجامدانی کاری پیویست ههروه ک زانیمان به ده رچوونی ئیراده ی سه نییه وه به نده. بۆیه پیویست ناکات رای نیوه چلیی خۆم له م باره یه وه ده ربیرم، به لام پیویست ده کات و به رژه وه ندى وایه ریگری له وه بکریته که په وشه کان نه بنه کیشه و گوشت و گوشتاری له نیوان ئه فراد و عه شایره کان لی نه که ویته وه. ئاشکرایه ئه مه ده وه ستیته سه ر مکه مکردنی مۆلکییه ی کۆمه لیك له ئه فسه ر و ئه فرادی عه شایه ر بۆ ئه و خانوانه ی تیاندان نیشه ته جی ده بن و ئه و زه و بیانه ی که به سه نه دی په سمی ده یکیلن. چونکه سه رۆک عه شیره ته کان ئه م حاله ته، واته نه بوونی سه نه دات، ده قۆزنه وه بۆ ئه وه ی هه رکاتیك ئه وه ی بیانه وی له ئاواپی ده ریان بکن، ئه مه ش ئه وانه ناچار ده کات خان و مانی خویان به جیبه یلن و په نا بۆ ناو خاکی ئیران یان بۆ ناو عه شایره کانی عوسمانی به رن. زۆرینه ی ئه و کوردانه ی که له سه ر کۆچه ری و کۆچه باری ده ژین ئه وانن، له ویلایه ته کانی بایه زید، مووش و گه نجه ی سه ر به ویلایه ته کانی: ئه رزه رۆم، بتلیس و ناوه ندى لیواى واندا ده ژین. جا ئه گه ر مه ئمووریکی تایبه ت له لایه ن نه زاره تی ده فته ری خاقانییه وه بۆ ئه وی بنیردری و لیژنه یه ک به

سه روکایه تی خوئی و ئەندامه کانی له مه ئموورانی دهفته ری خاقانی ناوخۆ و ئەندامانی ئەنجومه نی ئیداره، له لایه نی عه سکه ریشه وه بو کارپراییکردنی چاوپیداخشانده وه بو تاپۆ له هه ر ویلایه تیکدا، دابه شکردنی زه ویی زیاده ش، دوا ی چاوپیداخشانده وه، به سه ر ئەوانه که خانو یان زه وییان نییه، به مه ش له ریگه ی به خشی نی قه واله ی خاقانی رازوه به توغرای سولتانی نیشته جی ده بن و مافی ته سه ر پوف پیکردنیان به زه وییه کانه وه دابین ده بی. ئەوه ی شایانی به یانکردن و پروونکردنه وه یه ئەوه یه ئەگه ر والی ناوبراو فه رمووی به خو ی سه فه ر بو ئەوی بکات بو چاودیری پیاده کردنی هه نگاوه لگرتنی داواکراوه کان، ئەوا بیگومان ئەمن و ئاسایش و ئینزیبایه تی داواکراو له سواره کانی هه میدییه به شیوه یه کی داواکراو له لای مه قامی عالی به دی دی. له به ر ئەوه ش پیویست ده بی یاریده ده ریگ بو والی دابنری تاوه کو به رژه وه ندییه کانی ویلایه ت، له کاتی گه ران و سوورپانی والی ناوبراو بو پشکنین، په کی نه که وی، غالب پاشایش که یه کیگ له میر و دیده بانه کانی وانه و پیشتریش وه کیلی موته سه ر پیف بووه و ناوبانگ و نفووزیکی به رفراوانی هه یه، بۆیه ره زامه ندی له سه ر پیکه وه نانی لیژنه کانی ناوبراو و دامه زاندنی غالب پاشا، وه کو یاریده ده ری والی، به ستراره ته وه به ئیراده ی پایه به رزی مه ولانا سولتان و برپاریش بو پایه به رزی وه لی ئەمه ر.

۲۱ ی شه عبانی سالی ۱۳۱۲ و ۵ ی شوباتی سالی ۱۳۱۰ (۱۷ ی شوباتی

۱۸۹۵)

یاوه ری میهره بان

ده رویش

سه رچاوه: YMTV, 115 /28-1

به لگه نامه ی ژماره: ٤

ویلایه تی وان

(خامه ی نامه کاری)

"تاییه ت"

بۆ مه قامی شکۆمەند یاوهری به پیزی ده ولت، موشیر ده رویش پاشا

به رچاوخراوی داواکاری تاییه تیتان

ئەوا بۆ شهش سال ده چی⁽⁷⁾ مه سه له ی ئه رمەن، که هه ندیک خاوه نی وه هم و خه یال دایانه یناوه، شیوه یه کی ترسناکی به خۆیه وه گرتووه، ئیستاش وا دیاره مه ترسییه که ی رۆژ به رۆژ زیاتر ده بیته، ئه مه وه که ئه وه ی رۆژنامه کان له ریگه ی چه ند وتارگه لیکی شۆرشگێرانه، ئاماژه بۆ ئه م بزاقانه ده که ن، له م بواره دا به ریوه ن. ویلایه تی وان، که من ئه مپۆ شانازی به وه وه ده که م والی ئه و ویلایه ته م و ئه رک و په یامی خۆم به جیده گه یه نم، به شیوه یه ک که مایه ی ره زامه ندیی عالی پایه به رز صاحیبی مه قامی خه لافه بیته. ئه و ویلایه ته یه که ژماره یه کی زۆر ئه رمه نی تیدا نیشته جییه، له به ره ئه وه ده بینم ئه رکی منه، ئه م راپۆرته له باره ی مه سه له ی ئه رمەن بخره مه به رچاو، که بریتیه له پوخته و به ره مه ی به دواداچوون و لیکۆلینه وه گه لیک، من به شیوه یه کی قوول و فراوان له سه ره تای مه ئموورییه تی خۆمه وه تا رۆژی ئه مپۆ ئه نجامم داوه.

چونکه چاوانووقانندن له وه ی که له گۆرپه پانه که رووده دات، یان به بی بایه خ روانین یان نه گه ران به شوین چاره سه ریک بۆ ئه وه ی له کاتی خۆیدا، به رله وه ی کاره کان ئالۆز ببن، کۆتایی به م کیشه یه به یینی، به هیه شیوه یه ک له گه ل گویرپایه لی و وه فا یه کناگریته وه. بۆیه من ده ستپیشخه ری ده که م بۆ به رچاوخستن و ده ربپینی رای نیوه چلی خۆم، که له باره ی بابه ته که وه به بیری پینه گه یشتووی مندا هاتووه:

به شیوه یه ک من، له و تۆژینه وه و لیکۆلینه وانانه ی که له ئارادان، تیده گه م به هیه شیوه یه ک ناکری هه ر ده بی بلین، ویستی سه ره به خۆیی لای ئه رمەن ته نها وه هم و خه یالیکه و به شیوه یه کی گشتی بیرو زهینی داگیر کردوون، به لام له گه ل

ئەو شدا زۆر له تهره فدارانی پیاوه کانیان تیده گهن و ئەوه ده زانن که وا گه یشتن راسته وخۆ بۆ ئەم ئامانجه له خۆیان هه له به رامبه ر هیزى له شکانه هاتوى پایه به رز مه ولانا صاحیبى تاج، خودا شه وکته و جه لالی شانى بۆ ئاخیری زه مان دريژ بکاته وه زۆر له راستى و وه دیهاته وه دووره، بۆیه بیره کهى ياخیبون هیشتا شیوه یه کى ته واوى به خۆیه وه نه گرتوه، به لام خودا نه کات ئە گهر قه ناعه تی ته واو لای ئەرمه ن دروست بوو یان ده رفه تی ئیمکانیه تی گه یشتن به و ئامانجه، که بۆی ده پروان هاته پيشه وه، ئەوا بى گومان سل ناکه نه وه له وه ی به شیوه یه کى گشتى هه موو شیوه خراپه کاریه که ئەنجام به ن.

جا ئە گهر ئەمه راستیه که بیست، ئەوا ئەو به رژه وه ندىيانه ی که سه ره فه ساده کان ده یانه وئى وه دی به یئن له ریگه ی رازیکردن و فریودانى چه ندیک له گه نجه کان به وه ی فیدایین و پال پیوه نانیان بۆ تاوانکاری ته نها وه هم و خه یالیکه و خۆیان به ته نیا ناتوانن وه دی به یئن، ئەو ئارمانجه ش که بۆی ده پروانن ئەوه یه ئەوروپا به چاوى سته مه لی کراو له لایه ن حکومه تی عوسمانیه وه بۆیان بروانى، که ئەوان له بهر ئەوه له حکومه ت یاخی ده بن چونکه به رگه ی ئەم سته مه ناگرن. بۆیه ئەو کریستیان ه سته مه لی کراوانه پیوستیيان به کۆمه ک و هاریکاری هه یه، ئەوان به شوین پارێزه وانیکدا ده گه رپن که بیان پارێزی. ئەوه ی داروده سته ی شه پخواز، به شه و و به رۆژ، لای ئەوان به دوایدا ده گه رپى ئەویش ته نها وه دیهاته تی ئەو ئامانجه یه. چاپه مه نییه کانی هه ندیک له ولاتانی وه ک: ئینگلستان و ئەمریکا و فرانس و یۆنان و پۆمانیا تۆمه تی نارپه وا ئاراسته ی ئیداره ی دادپه روه رانه ی سولتانی سه نییه ده کهن و له وه راهاتوون زیده رپوی و درۆوده له سه له باره ی مه سه له ی ئەرمه ن بلأو بکه نه وه، ئامانجیشیان له وه دا پاکیشانی سه رنجی بیگانه کانه بۆ لای ئەرمه ن، به شیوه یه که به پى لیکۆلینه وه کانیش ده رکه وتووه، که نووسه ره بیگانه کان، ئەوانه ی له باره ی مه سه له ی ئەرمه نى ده نووسن، بره پاره یه کى زۆر له و ریکخراوه فه سادییان ه وه رده گرن، که پیوه ندىيان به م مه سه له یه وه هه یه.

بۆیه من نووسیاری ئه م رۆژنامانه، که شایانى ئەوه ن به وه ی به کۆمه لیک درۆزن و بانگخووانی درۆوده له سه بناسینم بۆ دوو به ش پۆلینم کردوون:

بهشی یه که م: ئەوانەن که له مه مالیکی سولتانییه وه، به ئامانجی خویندن، سه فهری ولاته بیگانه کانیان کردوو و له وی بوونه ته سه رنووسیاری پۆژنامه، ههروه ها ئەو ئەرمه نه عوسمانییه، که تاوانی سیاسی و کهسیان، له کاتی که له کاته کان، ئەنجام داوه و پاشان بۆ پزگار بوون له و سزایه ی که به ره و پوویان بۆته وه بۆ ولاته بیگانه کان هه لاتوون، له وانه میگه ردیج پورتوکالیان ئەلتوقادی⁽⁸⁾، که له مارسیلیا پۆژنامه ی (ئەرمینیا) دهرده کات.

به شه که ی دیکه: ئەوانەن که له بنچینه دا بیگانه ن و فریوی لیره ی زیڕینی ریکخراوی (هنجاق)⁽⁹⁾ یان خوار دووه، مه لبه نده که ی ئەوانه له شاری ئەتینیایه و پاشان به مه به سستی به رده ستخستنی کۆمه گی زیاتری ئینگلیز باره گاکه ی گواسترایه وه بۆ له نده ن. به مه هه یچ گومانیک یان دوودلییه که له وه دا نامینیتته وه، که مه سه له ی ئەرمه ن کاری خه یال و درۆده له سه کارییه .

ئەوه ی لای مه قامی به رزتان شاره وه نییه، ئەو شوینانه ی ئەرمه ن مه به ستیانه، له ناو خاکی مه مالیکی سولتانی، یاری تیدا بکه ن بریتین له: ویلایه ته کانی ئەرزه پۆم و وان و بتلیس و دیاربه کر و سیواس و ئەدنه، ههروه که چهند شوینیکی دیکه له دهره وه ی سنور بوونه ته کانگه ی فه ساد، ئەوانیش "دیر دیریک" ه له ناو سنووری ئیران و به دوورایی دوو سه عات و نیو له سنووری (وان) و "دیر که نیسه ی سییانه" له نزیک شاری ره وانی ره وسیا و شاری تفلیس.

بیجگه له وانه چهند شارۆچکه یه که له ئیران هه ن، وه که: "ئورمیه" و "خوی" و "سه لماس" و "هه فته وان" و "کۆنه شار" و ته بریز" و "سنه" و "دیلمان" به شی زۆری ئەو ئەرمه نییانه ش که له و ناوچانه ده ژین بریتین له "فیدایییه کان"، که له رووی قانونییه وه کاری قه ده غه کراویان کردوو و پاشان هه لاتوون بۆ ئەم شوینانه، به لام پیشتر له لایه ن سه رۆکی خراپه کاره کان (قریمیان) که له "که نیسه ی سییانه" دایه خولیان بینیه وه و پاش ئەوه به و ناوچانه دا بلا بوونه ته وه بۆ ئەوه ی هه ر کاتی که دهره تیان بۆ هاته پیشه وه بتوانن ده سندرێژی بکه نه سه ر سنووری عوسمانی.

له مووشیش دیریک هه یه به "که نیسه ی زه نگدار" ده ناسری، ئەرمه نه کان پییان وایه یه کی له فریشته کان له ناو ئەم دیره دا نیژراوه. هه والمان له باره ی ئەم

دیره وه بۆ هاتوووه بایه خیکی زۆر به مه سه له ی ئه رمه ن ده دات، ته نانه ت هه زاران ئه رمه ن له مانگی ته ممووزی هه موو سالیك، بۆ بینینی ئه و بازاره ی که تییدا ده کریته وه، روو له م دیره یه ده که ن. له م دیره یه کۆده بنه وه و بریار ده رده که ن، له ماوه ی سالیكدا چی بکه ن، پارهی پیوستیش کۆده که نه وه و ده یده ن به سه رۆکی پیکخواوه که و ئه ندامه کانی بۆ جیبه جیکردنی ئه م بریارانه .

به پیی ئه وه ی له پیشه وه دا گو ترا، له کاتی خرا نه ژیر چاوه دیری دیری ناوبراو و سووسه کردنی به رده وام، به تایبه تی له کاتی کۆبوونه وه کان و به ستنی بازار، ده رکه وت که چۆن ئه ربا بگه لی تاوان و شه رانخواز له ئه ندامانی ئه م پیکخواوه، به جلگۆراوی و ناوی هه مه جۆر، ئاماده ی ئه م کۆبوونه وانه ده بن. دوا ی ئه وه ده توانی ده سنگیر بکری ن و پیکه نه درین به شداری کۆبوونه وه ی له م جۆره بکه ن.

هه روه ها که سیك نییه ئینکاری له پیکه وه نانی سواره ی هه میدیه ⁽¹⁰⁾ بکات به فه رمانی هه زه رته ی مه ولانای خاوه ن تاج، له هۆزه کوردیه کان له ویلیه ته کانی ئه رزه رۆم، بتلیس، وان و دیاربه کر له وه ی سوودی مه زنی هه یه بۆ زیاده کردنی توانست و به رزکردنه وه ی هیزه کانی ده ولت. وه ک ئه رکی هه تمی له لایه نی ئایینی و نیشتمانی هه ولی کۆششکردن بۆ وه دیه یانی ئاسایش و دیسپلینی ئه م سوارانه، هه روه ها وه ک ئه رکی خۆم پیوستی بوون بۆ ریفورمگه لیک که له کاتی ئیستا و دوا پۆژدا پیوستیه تی رابگه یه نم. چونکه ئه گه ر کاری چاکسازی و ئه وه ی که بریک له م سوارانه پیوستیانه دوا که وتن یان ته گه ره یان خرایه به رده م، ئه وا ئه و هه نگا وه لگرتانه، که دوا ی ئه وه ده گیرینه بهر، به ئاسانی ئه و ئه نجامانه به ده سته وه ناده ن که ده خوازی ن. نه زانی لای بریک له عه شایره کورده کان و میره کانیان پالیان پیوه ده نی بریک کار بکه ن و ئه و ئامۆژگاریانه ی که له م بواره دا ده درین و به یانکردنی ئه وه ی که ئه م هه لسه که وتانه سه ر به ئه نجامگه لی خراپ ده کات و په زامه ندیی عالی پیوستی به په یه وه کردنی پیکه ی پاست به ئه نجامی خوازراو نه گه یشت، بۆیه ده بینری ماوه ماوه کاری کوشتن و برین و تالان و برۆیی مال و دارایی و ده ستریزی و کارگه لی دیکه رووده ده ن.

برېك له سه روك و ميري عه شايه كوردىييه كان كه له بهر چاو و ديدى كه سانگه لى به دنه تى نه وروپا چاويان برپوه ته ولاتى ئيمه و نه م كرده په تىكر اوانه ده كهن، پرسى تالورى⁽¹¹⁾ كه كوتايى هات (له گهل نه وهش كه شه رة فى سيفه تى عه سكه ريبان هه لگرتبوو) ده قوزنه وه و واى ده بينن كه نه م سواره حه ميديان هه لگهل به رزه وه ندى تاييه تيبان ناگونجى و به مه زور درووده له سه، كه به خه يالدا نايه ن، هه لده به ستن به و ئامانجه لى له بهر ديدى حه زره تى مه ولانا سولتاني بخه ن، بويه ته مبيكردى نه وانه له چوارچيوه لى ريساكاندا ده بيته سونگه لى زور چاكبوون. چونكه كورده كان به كوششيكى كه م ده شى چاك ببن، نه و كيماسييه لى كه هه يانه وادياره له سونگه لى نه زانى و نه و تهنياييه كه له گهل ياندايه، به شيوه يه كه ده توانم بليم وه لا بردنى نه م كيماسييه لايان، كه به زرنكى و زيره كى خورسكييه وه ناسراون، پيويسى به كار و كوششيكى كه م هه يه. كاريكى ديكه، كه ده بى تيبينى بكرى نه وه يه زورينه لى نه فسه ر و نه فسه ره بچووكه كان، به در له سه روك هوز و ميره كانيان، خانويان نييه و نه بوونى شوينيك كه دالده يان بدات له و سه رچاوانه لى خراپين كه په ناي بو ده بن. نه م ره وشه له بى بايه خى حكومه ت سه رچاوه ده گرى، كه پيشتر بايه خى به نيشته جيكر دنيان نه داوه و نه وه لى كه مامه لاتى تاپويان له سه ر ده وه ستى.

نه گه ر پيوه ندى نيوان نه فسه ر، يان ژماره يه كه له نه فسه ران له سواره كانى حه ميدييه، له گهل سه روكه كانيان، له هه ر ويلايه تيك له ويلايه ته كان تيكچوو، نه وا برېك پيويسى سووكه له له گهل خوياندا هه لده گرن و نه وه نده لى نه و چاره و و مالاتانه لى هه يانه هه لده گرن و ده يبه نه ده ره وه لى نه و گونده لى لى نيشته جي ن و له گهل نه و كه تيبه يه لى كه سه ربه وانه به ره و ئيران ده رپون، له ويدا له به رامبه ر پيدانى مه ريك يان دوو سه رمه ر بو سه روكى نه م هوزه ده ميننه وه. نه م ره وشه ده بيته هوى كه مبوونه وه لى تومار كراوه كان له كه تيبه كان، نه وه ويراى نه توانينى ئاماده كردنى نه و ژماره داوا كراوه لى سواره كه سه روكى هوز له كو بوونه وه دا واده لى دابوو. جا نه گه ر زانيمان پرسى نيشته جي بوون بووه ته هويه كه له هويه كانى ناكوكى و ده سندر يزي له ناو عه شيره ته كان، نه مه ش له سونگه لى رق هه لساندن و نه و دنه دانه لى كه له كوچكر دن بو عه شيره تيكى ديكه پياده لى ده كهن، له وه

تیده گهین دابینه کردنی شوینی نیشته جیبوون بۆ ئه وانه تا چ رادهیه ک خراب و مه ترسیداره.

له گه ل ئه وه شدا ناکری نکولی له وه بکری هه ندیک له سه روک عه شیره ته کان هوی ئه م کۆچی کردنه، چونکه ئه و خانووانه، که ئه فسهر و تاکه کانی عه شیره ت، تییدا نیشته جین، ئه و زه ویان هه ش که ده یانکی ل و ده یانچین به تا پۆ مولکی ئه وان نییه، جا هه ر کاتیک سه روکی عه شیره ت پیی گوتن یاللا برۆن! تۆ بۆت نییه له ئاوا ییه که م نیشته جی بیت! ئه و هه یچ سه نه دیکی به ده سه ته وه نییه بۆ سه لماندنی مافی خووی و هه یچ ده لیقه یه کی دیکه نادۆزیته وه جگه له وه ی مالله که ی به جیبه یلی، ئه وسا یان په نا ده باته بهر ئیران یان په نا بۆلای هۆزه کانی دیکه ی عوسمانی ده بات.

خولاسه ی که لام ئه وه یه، ئه و پشیوی و نارپکییه ی له بریک عه شایه ردا ده یبینن، به پله ی یه که م له سۆنگه ی بی شوینی و نیشته جیبوونه وه هاتووه، به رای منیش چاره سه ری به دابینه کردنی خان و مان بۆ ئه وان هه ی نییانه، پارچه زه وییه کیشیان پیبدری و مولکداریتییه که یان له تا پۆ تۆمار بکری، پیاده کردنی ئه مه ش به نده به رای مه قامی عالیتان.

ئه وه ش که لای مه قامی عالیتان زانراوه ئه وه یه، پیشه ی سه ربازی بنه وان ی پاراستنی مه مالیک و نیشتمانه، بنه وان ی پیشه ی سه ربازیش بریتییه له گوپراهلی و دیسپلین، له سه ر ئه مه پیویسته کۆشش بکری بۆ سه قامگیر کردنی چه مکی گوپراهلی و دیسپلین و شوینکه وتنی فه رمان و دوورکه وتنه وه ی نه می لیکراوه کان، ئه وه سه ربازی خو و ره وشت و په روه رده ی سه ربازی لای تاکه کانی ئه م عه شیره تانه.

راستییه که یشی هه موو ئامیر و ئه فسهرانی سوپای نیزامی له هه ر که تبه یه ک، به سیفه تی سه رکرده، که به ته واوی، هه موو سیفه ت و خاسیه تگه لی وشه ی عه سه کهرییان تیدایه، هه روه ها بای ئه وه نده زانیاریشیان هه یه وایان لی ده کات بتوانن مه شقی سه ربازی به عه شایره کان بکه ن و فیریان بکه ن. ئه مه ش کاریکه هه مووان ده یزانن، به لام تۆ بللی له مه دا ئامیر و ئه فسهر و تاکه کانی عه شایه ر لای تاکه کانی عه سه کهره نیزامییه کان نه بینیبی و هه یچ شتیک له نیزام و گوپراهلی داواکراو فیرنه بووبن.

من پیم وایه چاکتر وایه که هر که تیبه یه ک، له مه فرزه یه کی بیست که سی، له سوارهی نیزامی له ژیر دهستی سه رۆک که تیبه یه ک بیت له سوپای نیزامی، تاکه کان رابهینی و عهسکه ریبیان فیربکات. ئه وهش جیگه ی دلنیا ییبه که هه موویان له ماوه یه کی کورتدا ئاداب و پهروه رده ی عهسکه ریبی سه رۆکه کانیان وهرده گرن و دوا ی ئه وه دوور ده که ونه وه له وه ی هیچ کار یان هه لسوکه وتیکی پیچه وانه ی په زامه ندی عالی بکه نه وه، ئه فسه ره بچوکه کان و تاکه کان واته ی گوپراه لئی و ملکه چبوون فیرده بن و له سایه ی ئه مه وه حه زی ئه وه یان تیدا ده پوی فیری خویندن و پهروه رده بین که هه موو عهسکه ریک له سه ریه تی بیزانی.

له گه ل ئه وه شدا سوود و چاکه یه ک، که ئه م هه نگاهه لگرتنه پیشنیازکراوانه ده یانبی، له م ئاسته دا ناوهستی، به لکو ئه م هه نگاهه لگرتنانه راده یه ک بو ئه و قسه و قسه لۆکانه داده نی که له لایه ن هه ندی له عهشایره وه درده چی و ئیرانییه کانیش گه وره ی ده که ن، بیگانه کانیش عاده تن به زور زیاده پوییه وه بلاوی ده که نه وه. له خوداوه ندی مه زن ده پاریمه وه که خواستی مه ولانا، سیبه ری خوداوه ند له سه ر زه وی له پیکه وه نانی ئه م سوارانه سوودی مه زنی ببیت و هۆکاری هیز بیت، هاوواته یه کی ئه و سازانه خوداوه ندییه بیت که به سه ر مه ولانا سولتانی به خشیویه.

راستی له وه دایه که له ئیراده ی سه نییه ی حه زره تی ئه میری موئمینین درده چی، من به پالنه ری کۆیله یی و دلسوژی بوونم جورئه تم له خۆمدا بینیه وه بو پیشکی شکردنی ئه م راپورته، که ته نها چه ند زانیارییکن و فه رمانیش بو حه زره تی وه لی ئه مر و ئیجسانه.

۳ شهعبانی ۱۳۱۲ و ۱۷ ی کانوونی یه که می سالی ۱۳۱۰ (۳۰ ی کانوونی

دووه می ۱۸۹۵)

والی وان

کۆلۆنیل به حری پاشا

(ماویه تی)

سه رچاوه: YMTV, 115 /28-2

په راویزه کان:

(1) کونگره ی بهرلین، که له (۱۳) ی حوزهیرانی ۱۸۷۸ دهستی پیکردوه و له (۱۳) ی ته مموزی هه مان سال کۆتایی هاتوه، به مه بهستی پیداچوونه وه و راستکردنه وه ی په یماننامه ی سان ستیفانو به ستر. له م کونگره یه، ویرای راستکردنه وه و چاککردنی په یماننامه ی سان ستیفانو، له هه مووی گرینگتر بۆ ئیمپراتوریای عوسمانی ئه وه بوو که سه ره خۆیی ئیمپراتوریای عوسمانی ناسینرا. یه کیک له ئه نجامه کانی کونگره ی بهرلین گۆرینی جوگرافیای سیاسی بالکان بوو بۆ ده ولله تی بچوک بچوک، که هیچ کامیکیان نه ده بوو له سنووریکی بۆدانراو زیاتر بچنه دهره وه و به هه زاران داوی دیپلوماتی به زله یزه ئه وروپیه کانه وه شه ته ک درابوون. هه رچی تابیه ت بوو به مه سه له ی ئه رمه ن ئه وه له وه په یماننامه یه دا بوو، که پرسى ئه رمه ن له چوارچیه ی پرسى پۆژه لاتدا به نیوده ولله تی کرا، به لام له هه مان کاتیشدا ئه م په یماننامه یه بوو به هوی تیکدانی رهوشی ئه رمه ن له ریزی سیستمی میلله تدا. بړگه ی ۶۱ ی په یماننامه که، که ئه رمه نه کان هیوایه کی زوریان له سه ره له چنبوو، تاقه بړگه ی په یماننامه ی بهرلین بوو، که جیه جی نه کرا و بوو به سوئگه ی تیکچوونی پیوه ندییه کانی کورد و ئه رمه ن - وه رگێر.

(2) مه بهستی له نیشته جیه کان، ئه رمه نه کانن - وه رگێر.

(3) مه بهستی له کۆچه رییه کان، کورده کانن - وه رگێر.

(4) زه پتییه : که سانیکى چه کدار بوون که ئه رکیان پارێزگاریکردنی ریکوییکى سوپا بوو له کاتی پيشوه چوونیدا، بۆ پاراستنی ریزه کان و رانه کردنی سه ربازه کان له کاتی جهنگدا (فه رهنگی زاراهه میژووییه کان، گوڤاری ئه کادیمیای کوردی، ژ ۱۹، ۲۰۱۱، لا: ۱۰).

(5) ئه لمابه ین: وشه یه کی هه ره بییه و به و شوینه ده گوترا، که سه رای سولتانی له ژوره کانی ده ست و پیوه نده کان و ئه وانیه له خزمه تیدابوون جودا ده کرده وه، (فه رهنگی زاراهه میژووییه کان، گوڤاری ئه کادیمیای کوردی، ژ ۲۰، ۲۰۱۲، لا: ۴۵۸).

(6) یه کیک له گرینگترین پۆژنامه کانی ده ویرانی سولتان عه بدولحه میدی دووه م بوو. له لایه ن پۆماننووسی ناسراو ئه حمه د ئه فه ندى میدحه ت، ژماره یه کی له ۲۶ ی حوزهیرانی ۱۸۷۸ له ئه سه ته موول بلاوکرایه وه، پۆژنامه یه کی ئینسکلۆپیدیایى بوو و دوا ژماره ی له ۱۱ ی شوباتی سالی ۱۹۲۱ بلاوکرایه وه. ئه حمه د ئه فه ندى میدحه ت تاوه کو مردنی سالی ۱۹۱۳ هه ر سه رنوسه ری پۆژنامه که بووه - (وه رگێر).

(7) میژووی یه که مین یاخیبوونی چه کداریی ئه رمه ن، له ئیمپراتوریای عوسمانی، ده گه پیته وه بۆ ۲۰ ی حوزهیرانی ۱۸۹۰، کاتیک له ئه رزه پۆم یاخیبوون پوویدا. به گویره ی گێرانه وه عوسمانیه کان، ده زگای هه والگری عوسمانی هه والی ئه وه ی پى گه یشتبوو، ئه رمه نه کان له کلێسه و قوتابخانه یه کی ئه رمه نی خه ریکى چه ک دروستکردن، دواى ئه وه ی که کلێسه و

قوتابخانه كه دهپشكيتيرين، بهلام هيچي تيدا نادوزنه وه، ئەمه ئەرمه نه كان دهووروتيني و توورپه يان دهكات و دووكانه كانيان داده خه ن و خويان دهخه نه ناو كلپسه كه و تهقه له سوپاي حكومت دهكهن و دوو سه ربازي عوسمانى دهكوژن، له تۆله ي ئەمه دا موسلمانان كان شه پ دهكهن و ههشت ئەرمه ني دهكوژن و دوو موسلمانان دهكوژين، هه ر له م پيكدادانه دا چل و پينج موسلمان و شپست ئەرمه ني بريندار دهبن. ئا ليره وه، له نيوان جوولانه وه ي بزوتنه وه شوپشگيتيريه كانى ئەرمه ن و سياسه تى پان-ئيسلاميزمى سولتان عه بدولحه ميد، ميژوي قه تلوعامكردى ئەرمه ن دهستپيده كات، له سالانى ۱۸۹۶-۱۸۹۶ شه پۆلى ئەو قه تلوعامه هه زاران ژن، مندا، پيره مييرد و خه لكى بيتاوانى ئەرمه ني له ناوبرد، سالى ۱۹۱۵ يش قه تلوعامه كه گه يشته چله پۆيه و شيويه يه كى سيماتايكى قه تلوعامكردى ده وله تى به خويه وه گرت - (وه رگيڤ).

(8) ميگه رديج پورتوكاليان (۱۸۴۸-۱۹۲۱) له كوستانتينيۆيل له دايك بووه، له وان به پيوه به رى ناوه ندى بووه و دواتر هه لوه داى فرانسى بووه و له مارسيليا رۆژنامه ي (ئهرمينيا) ي بلاوكردۆته وه - (وه رگيڤ).

(9) پيخراوى (هه نجاق) Hentchak يه كيك له كوئترين پارتى سياسى ئەرمه نييه، حزبىكى سياسى و سوسىيال ديموكراتى خاوه ني بزوتنه وه ي چه پخواز بوو، له لايه ن كومه ليك له قوتابيانى ئەرمه ن، له سالى ۱۸۸۷ دا له ژنيڤ، بۆ داکۆكيكردى له مافه كانى ئەرمه ن، دامه زرا - (وه رگيڤ).

(10) دواى تيكشكانى شوپشى شيخ عوبه يدوللاى نه هرى ۱۸۷۹-۱۸۸۱، سولتان عه بدولحه ميد به ته واوى سياسه تى كوردى خوى گوڤى و برپاريدا هۆزه كوردىيه كان به ناوى سواره ي حه ميديه له دهورى خوى كوڤكاته وه هه م بۆ ئيحتياواكردى بزوتنه وه ي كورد، هه م بۆ قازانجى سه لته نه ت و هه م بۆ ليدانى بزوتنه وه ي ئەرمه نه كان. ئەوه له م پوانگه يه وه بوو، كه سالى ۱۸۹۱ سواره ي حه ميديه وه كو هيزيكي غه يره نيزامى، بۆ پاراستنى سنوور و ليدانى بزوتنه وه ي ئەرمه ن و ته گه ره خسته نه به رده م يه كپيزى و هاوخه باتى كورد و ئەرمه ن دروست بوو - (وه رگيڤ).

(11) تالورى: چپايه كى زور سه خته له نيوان ساسون و موته سه ريفيه ي جوينج. بزوتنه وه يه كى چه كدارىي ئەرمه ني له م ناوچه يه له نيوه ي دووه مى سالى ۱۸۹۳ دا بوو به سونگه ي شه پ و پيكدادانيكى زور له نيوان ئەرمه نه كان و سوپاي عوسمانى، كه كوشت و كوشتاريكى زورى ليكه وته وه - (وه رگيڤ).

به نگه نامه کان

به ههردوو زمانی
تورکی عوسمانی و عه ره بی

به لگه نامه ی ژماره (۲) لاپه ره: ۱ (عوسمانی)

مابره نامه یسه کتایه هیلینس هابنه عالیسه

عظمته انتم عورتون

ممانده کونه هفتیه ایسه هیکه انستانه دهمسک دونه ایسه مانی ازاد که قوتله اشیا کوهی طرقتنه ایضاق اونامه ظفر و تفری ایله بصره نا اهل و ترکیه
 مابویه یوننده بخل و ریاضه هومعه اولسه اولسته دظلم هالایه بصره ترک تره لو مورک بقمه سخاله ویره رک سانه ناما سباله ارمیله
 مزوره برطانی خلاصه نترایسه اولدولایکی نجهامه حقیقه قریسی کیه شیره مایسه نترایکی مقاصد اولد ارمیلرک نظام حال اینورک بریت هتیه یمن
 اولوب تیغ مراد اولدولایه کردلایه شکایات هاشمعه و بصره و خیانت عاید دتخصیه دده عاید اولدوبه اولوک اعظام وهه لایق نتر و لعلو اولدوبه
 یه رک ایسه مملکت استکا واستیسه تروریه ایسه نامن و یوه قهره و بودوچم طائفه اکرادله اسلام الهیس جودوستیک ادهان ازمن منی علیخ
 قلیسه انصاف ایتسه برلکه اولوت ککای عاود علیه مفرسه هیلینس مقام عالیسه تقیم ایتسه اولدولایم بقیر لایم قره مرکز صاها سبارد صفره
 اصوله ترفیقا سماند مقصدیکه اهل برلین استقا ایتسه و مطبوعات اولدوبه سی طرقتده یهم دکلا ایلر با افغانا نار اولدوبه کورلین ایر قریسه بولسه ایلیم
 قنطاریج برمسند اهل اولدولایسه دکلا بالکر مرکز قره اولدوبه بصره ترک تره لرد دهن و خصوصیه عثمانی قریسی بولکره عادتا سوره و ترفیه هتیه نه
 همامه هر شکر لایره برده تره قنطاریج ارمینا و سزای دهلیه و تیزی قهر و تریف و ارض منی کویا سکت صلاکتا یسینه اشراف ایتسه و بریت هتیه
 و مقدمه سی بولسه ندرین لایره قنطاریج و مطالی بولکره بولم سیر ایشیق و کلاید بیج ایلکره و استانه اهلا سمن نفوسه نسبتا کند نفوس ایل کریم
 کورنکره و نا اید برغاند هودنه دهن اسیلر سب اهر هقلر و دیو ترفیه ایلکره بولدره شرعاده طوبیون باسه دکالت و داخله و ضایعه
 و علیه مفرسه جیلدرانه بقمه بقره تقیم ایتسه ایتسه کیتیکه ایتیه قریه غالت و رحمت سانه هتیه ناملدیه انجایه بقره دهن درجه اعلیای
 هتیه شکر لایم و صلاکتا سماند استو عریضه جا کورمک هتیه قریه ایلیم مطبوعات اولدوبه دهن سیک ترک قره لرد هتیه کورنکره شو
 انحصار و ساجسی ایلدولایره اهلا! اسلامک کیه و قریسی قریک و نسیز دهن اسلام و طرقتا سماند مقاصد ایتسه ایلدوبه مرکز قره لرد
 سزایه و یسه اولدولایره سزایه نایف بولایم سزایه دکر اونامه تره لایه ایتسه و دولم ایلکره بولسه اولدولایره شو سکلاید صوف بقمه هتیه یازده
 بکیرنه بدتر کره وید و ملولت و طرقتا سماند مقصد و استقرایه هایشه بره قنطاریج و نفاوه صلیقه بولدره ستن و صمد و ترفیه بولدره
 مطبوعات ساف عیبه و کورنکره قریه نایف هتیه سرتیه اولس دهن بقره تره لرد بولم کله سزایه سزایه بولدره سزایه بولدره سزایه بولدره
 ایتسه و طرقتا سماند مقصد ایتسه بولدره و ملت هتیه کلک اولدولایره و بقره مقصد سزایه بولدره سزایه بولدره سزایه بولدره
 سکت ایتیه غیر قنطاریج بولدره اکره مرکز قره لرد ارمیلرک ککای بی اصل و اساس اولدولایره بصره و ایلر دهن عومیلر طرقتنه نتر ایلدوبه تفریق
 ناملر و بولدره دهن و بره کورنکره ایلر طرقتنه و خصوصیه انستانه مابویه سزایه اولدوس و معیار رضایه عالا هتیه یازده سزایه
 دفره بایق و قریس با ایلر هابن ساینده اولد و اهر ایلر بولدره قصصانه و ترفیقا سماند مقصد ایتسه اولدولایم کین طرقتنه سزایه و هتیه سمانه
 اصل ترک و فریسانه اهلیه بولدره حال فقر استقا دهن سزایه اولدوبه و انصافانه و مطالیق و قریس و سزایه ایلر و ایلر ایلر ایلر ایلر
 و صمد ایلرک معلومات اکر سبارد دهن برده قنطاریج و سلیب بک و انکارک نایف قنطاریج برسانه و اهلیت و یازده ککای دهر اولدوبه مابویه
 بولدریسی و انکار غالت رید و قریه یازده ایلر: ۱۵ صاها موعوده مملکت صمد و حقیقه ایلر خصوصیه مطوق بولدره اولدولایم بولدره سزایه

بهلگه نامه ی ژماره (۴) لاپه ره: ۴ (عوسمانی)

ستاد اعلیٰ العالیه بودیه بر نامه همدی سواردی انجمنه بر لایحه منسوبه ضابطه نامه بری و با خود بر قاچیه سببا مدلا سبب شیدرین بوز و شیدرینه حاکمه
 مدلیه ایلم واندره نیغا اقراره بر حق حقن هول و حیرت و در قاچیه رانده مونسه عیارت بر نامه ماسکله اوکرنه قانیه قانیه سبک اولدی و سواردی کوی
 شویب بوزقاری اولدی واره بر اراغوب با ابراه عسار ایجنه و با خود عسار ایجنه مونسه بر نیک نودیه بالفیلم بر نسی مهنا ایلم پانچ شیوه
 و کلیم و بر نیک مقارنده او راره قانقده و به حال ایسه بر اولون کیدرینده مقده موجودن تاقصن و با تازیانیه سبب ورنیکه اولدی که
 بزعبیت شیک هیه جفاده حاضر بر لایحه عسار سواردی عیقاره مانع اتابج ایسه که به شک و کراهت
 و جا بجا عسار بانه کیدریم مجاورتی کی حاوانه غمراغه وسیدا اولو اسباب رحنی ؛ برهوتد بر بوزقاری ایجنه نفع خایه اینترن
 انوات و اغراض و قدری ایجت نظر آمل لایحه ؛ بر سکنه شک با ری اولدی که ای فایده بر فایده های تینه ایجنه اولور
 بیخنده - ژو سار عسار بوزقاری نفع خایه به سبب بر لایحه های انکار کله ؛ عسار سلفانده عسار ضابطه لایحه بر نیک شایه
 اولدی که بوزقاری بر خوار و ذرعت و با حاکمه کله تر لایر با با بو نیر بر بوزقاریه بر نامه ؛ مانده راجده بر بوزقاریه عیقاره رسه بزننده
 هه که با نیک کوچه اولدی که با نیک و نیکه وقت هه بوزقاری ایجنه که بر بوزقاریه اولدی که با نیک و نیکه وقت هه بوزقاریه
 ایجنه و با خود سار عسار خایه با نیکه ایجنه که بر بوزقاریه ایجنه که بر بوزقاریه ایجنه که بر بوزقاریه ایجنه که بر بوزقاریه ایجنه
 اولدی که عسار بوزقاریه ایجنه که بر بوزقاریه ایجنه که بر بوزقاریه ایجنه که بر بوزقاریه ایجنه که بر بوزقاریه ایجنه
 و نیکه بوزقاریه ایجنه که بر بوزقاریه ایجنه که بر بوزقاریه ایجنه که بر بوزقاریه ایجنه که بر بوزقاریه ایجنه که بر بوزقاریه ایجنه
 ایجنه که بر بوزقاریه ایجنه که بر بوزقاریه ایجنه که بر بوزقاریه ایجنه که بر بوزقاریه ایجنه که بر بوزقاریه ایجنه که بر بوزقاریه ایجنه
 ایجنه که بر بوزقاریه ایجنه که بر بوزقاریه ایجنه که بر بوزقاریه ایجنه که بر بوزقاریه ایجنه که بر بوزقاریه ایجنه که بر بوزقاریه ایجنه
 ایجنه که بر بوزقاریه ایجنه که بر بوزقاریه ایجنه که بر بوزقاریه ایجنه که بر بوزقاریه ایجنه که بر بوزقاریه ایجنه که بر بوزقاریه ایجنه
 ایجنه که بر بوزقاریه ایجنه که بر بوزقاریه ایجنه که بر بوزقاریه ایجنه که بر بوزقاریه ایجنه که بر بوزقاریه ایجنه که بر بوزقاریه ایجنه
 ایجنه که بر بوزقاریه ایجنه که بر بوزقاریه ایجنه که بر بوزقاریه ایجنه که بر بوزقاریه ایجنه که بر بوزقاریه ایجنه که بر بوزقاریه ایجنه
 ایجنه که بر بوزقاریه ایجنه که بر بوزقاریه ایجنه که بر بوزقاریه ایجنه که بر بوزقاریه ایجنه که بر بوزقاریه ایجنه که بر بوزقاریه ایجنه

به لگه نامه ی ژماره (۱) لاپه ره: ۱ (عه ره بی)

إصلاحات الباب العالي بتاريخ 5 تموز التي أشارت إليها المادة الحادية والستون من معاهدة برلين فيما يتعلق بالولايات التي يسكنها الأرمن لا تتوافق مع المادة المذكورة لا في المعنى ولا في اللفظ. فالمندوبون الذين أرسلهم الباب العالي إلى الأماكن التي يسكنها الأرمن لم يتوصلوا إلى نتيجة حسنة، كما أن الباب العالي خلافا للمادة المذكورة لم يعط الدول الموقعة أية معلومات. لم تجر أية إصلاحات فيما يتعلق بالإدارة العدلية، كما تفيد المعلومات الصحيحة بأن حرية المحاكم باتت أسوأ من السابق. لقد أوضح الباب العالي في مذكرتها تلك أنه سيأخذ بعض التقارير من الضباط الأجانب لإصلاح الدرك والشرطة، لكن الدول الموقعة لم تحصل على أية معلومات حول ذلك كما لا تستطيع الدولة العلية ادعاء عكس ذلك. وعليه فإن جواب الباب العالي لا يشكل حلا بالنسبة للمذكرة التي قنمتها الدول الموقعة في الحادي عشر من حزيران (يونيو) إن الدول الموقعة مضطرة لأن تبين بأن الباب العالي لم يأخذ بالاعتبار تعهداته بموجب معاهدة برلين. لقد سمع الباب العالي من الألفاظ بقدر إنكاره الجرائم التي حدثت في الأماكن التي يسكنها الأرمن وعدم السيطرة الواضح هناك. إن استمرار هذا الوضع سيكون باعثا على محو واضمحلال النصراني. إن مذكرة الباب العالي لم ينتج عنها أي تدبير يضع حدا لمظالم الشركس والأكراد. وإنما نشك في أن النظم العادية لن تضع حدا للأوضاع المؤسفة بل يحتاج الأمر إلى تدابير شديدة. لأن الأهالي الوارد ذكرهم في المادة الحادية والستين يواجهون خطرا على أموالهم وأعراضهم وحياتهم. إن أحكام المادة الحادية والستين تلزم الباب العالي على إجراء إصلاحات في الأماكن التي يسكنها الأرمن دون تأخير. إن الموقعين يرون وبكل أسف بأن الباب العالي لم يتحدث في مذكرته بتاريخ 5 تموز عن الإصلاحات التي ستكون من الحاجات المحلية. وحتى إذا نظرت الدول الموقعة على الإصلاحات المزمع القيام بها في كافة الممالك المحروسة بعين الرضا، فإنهم لم يروا في مقترحات الباب العالي الإصلاحات الخاصة التي خصصتها وحددتها معاهدة برلين. ولما كان العنصر الذي يسكن الولايات المذكورة هو العنصر النصراني فإن أي إصلاح لا ينطلق من هذه النقطة لا يؤدي إلى نتيجة حسنة. وأمر آخر جدير بالاهتمام والعناية وهو أن الباب العالي يحرص على إدارة الأرمن والأكراد في نظام واحد، لكن المفروض هو التفريق بين إدارتهما قدر الإمكان. لأنه من غير الممكن المساواة بين المقيمين والقبائل المتنقلة. يجب الحرص خلال تقسيم النواحي وإدارة الحكومة على جمع وتوحيد كل عنصر على حدة كتوحيد الأرمن أو توحيد الأرمن مع الأتراك واستثناء الأكراد. يجب عدم إدخال نفوذ

به لگه نامه ی ژماره (۱) لاپه ره: ۲ (عه ره بی)

الأكراد الذين تعودوا على المظالم في الجبال بصورة خاصة في حسابات الإحصاء ، وألا يكون حساب الأرمن مع هؤلاء في النواحي.

وحتى إذا بدا أن المذهب في النواحي سيؤخذ بالاعتبار، فإن الباب العالي لم يتعهد بذلك في مذكرته. والاكفاء بالتصريح في تعيين موظفين في النواحي حسب المذاهب .

والواضح وضوح الشمس أن عدم نكر استخدامهم في الأعمال الكبيرة يشير إلى عدم أخذ الاحتياجات المحلية التي تنص عليها المادة الحادية والستين بالاعتبار.

وإذا كان الباب العالي بين أنه استخدم نوي القدرة من النصارى وأنه سيستخدم مستقبلًا فإنه لم يعين أرمنيا واحدا من الأماكن التي يسكنها الأرمن. وحتى لو عين الباب العالي ولاية من النصارى فلن يكون لذلك أي فائدة على نحو شكاوى الأرمن. لذلك فعلى الدولة العلية اللجوء إلى التدابير اللازمة على نطاق واسع بموجب تعهداتها في برلين.

فالإصلاحات التي بينها الباب العالي غير كافية. والمركزية تطبق في أشد صورها طالما يتم تعيين مدراء النواحي من قبل القائمقامين، حيث لم يصرح الباب العالي كم عدد الموظفين الذين تعينهم القائمقامية ومن قبل أي جهة يتم الرفع والعرض . وضبطية الناحية والقضاء تحددت صورتها. إن درك الولاية ليس في وضع متوافق مع أحكام المادة الحادية والستين من معاهدة برلين. وانتخاب وانتخاب الضبطية والضباط والأفراد من النواحي حسب عدد السكان سيكون جنيرا بالشكر والتقدير. إن أساس المحاكم المتنقلة مبين في مذكرة الباب العالي، وكان المفروض أن يباشرها الأرمن على النحو اللازم، حيث نجد حولها إشارات استقهام. فهل الحكام المقرر تعيينهم سيكونون في هذه المناصب شرط كونهم قيد الحياة، وهل سيمارسون مهامهم وفقا للشرع أي وفق نظام آخر؟ وكيف سينفذون الأحكام على الأكراد المتوحشين؟ . فالمعلوم هنا عدم جواز إدخال الأكراد المحاربين . ويجب إلغاء أعمال السخرة التي يفرضها الأكراد على الأرمن كما يجب أن يستفيد التسطوريون من الإصلاحات التي ستنفذ بشأن الأرمن. إن المقدار الذي أشير إلى تعيينه للمعارف والمنافع العمومية غير مفهوم على النحو المطلوب لكن تطبيقه على نظام الروميلي وكفاية وارداتها المرهونة لا يمكن تخصيصها لكل الاحتياجات. ولم يرد في مذكرة الباب العالي تصريح لقواعد اللامركزية فيما يتعلق بالأهلي الذين يختلف مذاهبهم عن مذهب المركز. ولا يمكن تطبيق أي إصلاح ما لم تحدد فترة مهام الولاية. ومهما بدأ في مذكرة الباب العالي جاهزية أوضاع الولاية فإن التصريحات الصحيحة وعدم تحديد صلاحية الولاية يقتضي عدم التدخل حتى في أبسط أمور الولاية على النحو القائم الآن. ونظرا لعدم كفاية التدابير التي أشارت إليها الدولة العلية في الولايات التي يسكنها الأرمن،

به لگه نامه ی ژماره (١) لاپه ره: ٣ (عه ره بی)

فإن المطلوب اتخاذ أعلى درجات المساواة وأوسعها وتشكيل البوليس وحماية الأرمن من الشركس والأكراد. ويجب توسيع مدة مهام الوالي وصلاحياته وبهذه الطريقة تنفذ أحكام المادة الحادية والستين. إن الدول الموقعة لا يمكن أن تعتبر عند السكان المسلمين منهم والنصارى الذي يبينه الباب العالي بهدف التقليل من أهمية الموضوع صحيحاً. إن دفتر النفوس الذي أعدته بطريركية الأرمن بعيد كل البعد عن الدفتر الذي أبرزته الدولة العلية، فما هي الأسس التي تتبعها الباب العالي عندما قام بتسجيل النفوس، إن الأمر يستوجب قيام الدول الموقعة بتشكيل لجنة فوراً لمعرفة العدد الحقيقي للسكان المسلمين والنصارى في الولايات المذكورة. وعلى الباب العالي أن يقبل بصحة قرار اللجنة المحايدة بعد إجرائها إحصاء السكان. وبناء على ما تقدم يجب تصحيح حدود الولايات كذلك. ويجب على الباب العالي القيام بالتدابير العاجلة دون انتظار إجراء إحصاء السكان هذا، كما يجب اتخاذ التدابير العاجلة دون أي تأخير لحماية أموال وأعراض الأرمن من اعتداءات الأكراد...

ومن الواجب اخذ التدابير المالية اللازمة لتحسين حالة قوات الدرك وتوسيع إنز ونفوذ ومسؤولية الولاية في ولاياتهم.

ولا بد الأخذ بنظر الاعتبار، في ختام هذا التقرير، إعطاء الأولوية في إجراء موضوع الإصلاحات المعهودة محلياً، ودولياً من قبل الدول التي وقعت عليها وجعلها تحت الرقابة والضمان في المناطق المؤهلة بسكان الأرمن، وربط العلاقات الحسنة معهم.

به لگه نامه ی ژماره (۲) لاپه ره: ۱ (عه ره بی)

إلى رئاسة كتابة المابين الهمايوني الجلیلة

عطوفة سيدي

الظلم والتعدي الذي يمارسه بعض البغاة من قوم الكرد تجاه ملة الأرمن المتوطنين ببلاد أرمينيا من بين الممالك المحروسة لحضرة مولانا السلطان، والتظلم من الوضع الذي أصبحوا فيه بسبب بعض الموظفين غير الأكفاء والمفسدين، وقيام بعض محرري الصحف بإعطاء معان أخرى غير صحيحة على تظلمهم ونشرهم بعض المقالات ضد الأرمن بعبارات غير لائقة، ومن ضمن هذه الصحف صحيفة ترجمان الحقيقة التي نشرت مقالا في شهر أيار الماضي ادعت فيه أن تظلم الأرمن يخفي وراءه نية مبيتة، وأنهم يشكون من الكرد للترويح لمطالبهم وأن المسألة لا تعدوا كونها حوادث فردية وشخصية، فيقومون بتحويلها ونشرها هنا وهناك. وبذلك أعطت لشكوى ملة الأرمن صفة التروير الأرميني إمعانا في احتقارهم، وبهذه الطريقة أعطت لطائفة الأكراد وللجهلة من المسلمين صورة غير صحيحة عن ملة الأرمن. قمت في حينه برفع شكوى إلى المقام العالي لنظارة العدلية الجلیلة بطلب إجراء المعاملة القانونية بحق صاحب امتياز الصحيفة المذكورة، معربا عن ألمي القوي بأن ترسل إدارة المطبوعات البهية كتاب إنذار على أقل تقدير. ولكن لم تتخذ ضد تلك الجريدة أي إجراء، ولذلك فإن الأمر لم يقف عن هذا الحد بل وانبرت صحف تركية أخرى وخاصة صحيفة عثمانلي باختلاق أكاذيب أخرى في كل نسخة تقريبا بعد تشجعت من عدم تعرض تلك الصحيفة لأية مساءلة، وصاروا ينعنون ملة الأرمن ورؤساءهم الروحانيين ووجوههم بأقبح الأوصاف والنعوت وبتاتهم ملة الأرمن بالانحراف عن الاخلاص والولاء وبإخفائها نوايا الحقيقية وباختلاق الشكوى من ظلم غير موجود أصلا، ومحاولتهم إظهار عدد سكانهم في أرمينيا أكثر من عدد المسلمين، وأنهم بناء على ما سبق سيكونون سببا في حدوث غائلة في المستقبل. وبسبب هذه الحالة قدمت تقارير أخرى إلى الصدارة ونظارات الداخلية والخارجية والعدلية. لكن أهمية وخطورة الوضع اضطررتي للالتجاء إلى عدالة ورحمة حضرة مولانا صاحب التاج والعتبة العليا مولانا السلطان، فوجدت في نفسي الجرأة لتقديم معروضي هذا. إن غض إدارة المطبوعات البهية طرفها عما تفعله الصحف التركية وتسامحها تجاه تلك

به لگه نامه ی ژماره (۲) لاپه ره: ۲ (عه ره بی)

الصحيفة التي نكرناها بهدف إلى إثارة الحقد والنفور في نفوس المسلمين تجاه الأرمن كما يحرض الأرمن ليقوموا بعمل مماثل تجاه مواطنيهم من المسلمين، وهذا يدعو للأسف الشديد. كما أن هذه الصحف تواصل نشرت المواد التي من شأنها إيقاع أتباع حضرة مولانا السلطان ببعضهم، وبدلاً من العمل لتقوية الشعور بالحب والموالة وزيادة الإحساس بالمواطنة والاستقرار، فهي تعمل على زرع بذور الشقاق والنفاق. وإذا كنت ممن يؤمنون بالمنافع العديدة للمطبوعات ومن المطالبين بإعطاء هذه الصحافة مزيداً من الحرية، وعدم إيقاع العقوبة في أي محرر بأي صحيفة دون محاكمة، فمن غير الجائز أن نسكت عن الصحف التي تنشر مقالات تثير العدا بين المسلمين ومواطنيهم الأرمن، ويسئون بذلك استخدام وظيفتهم التي يجب أن تكون أساساً لخدمة الدولة والأمة. وإذا كانت الصحف المذكورة تعتبر البرقيات والتقارير المنشورة من قبل بعض الولاة والمدعين العموميين دليلاً وبرهاناً على عدم صدق شكاوى الأرمن، فإن سوء الإدارة للموظفين في المناطق وخاصة في أرمينيا ومظالمهم وتعدياتهم المغايرة للرضا العالي ثبتت صحتها من التحقيقات التي أجريت من قبل الباب العالي سابقاً ولاحقاً، بالإضافة إلى أن حالة الفقر والفاقة التي يعاني منها المواطنون الترك والنصارى المجدين والمطيعين بالمناطق تؤكد سوء الإدارة والظلم، كما أن أكثر المعلومات في التقارير التي يتلقاها الولاة ويرفعونها بعد ذلك إلى الباب العالي هي من اختلاق الموظفين المفتدين للأهلية واللباقة بتأثير من بعض المتنذنين والمتغلبين والأغوات. ولما كانت الأفكار العادلة لحضرة مولانا السلطان تهدف إلى تحقيق الإصلاحات الموعودة فعلاً وحقية، فإنه من الواضح والمؤكد ألا تكون لمثل تلك المعلومات أية قيمة لدى الحكومة السنية. إن محاولة الموظفين المحليين بجملة تأويلات لستر الأوضاع غير المرضية أو تخفيفها لم يكن شيئاً جديداً بل هي وسيلة متبعة من وقت طويل وسبق أن اشتكت منها بطريركيتنا مرات عديدة. لقد أثبتت الوقائع الأخيرة بأن الأمة والوطن تضررا كثيراً بسبب تصرفات الموظفين الفاسدين والجاهلين الذين تقلبوا في نعم الدولة ولم يعرفوا معنى لتقديم المصالح المشروعة للأهالي على مصالحهم الشخصية غير المشروعة ولم يعرفوا أبداً أن واجبهم هو العمل والسعي لحماية أموال وممتلكات وأمن الأهالي. إنني مع عرض وبيان رأيي بدافع من ولائي ووفائي لسلطاننا العظيم، أرى بهذه المناسبة أن ما أقدمه من عرض وتوضيح فيما يتعلق بالمسألة الأرمنية بصورة مختصرة لا يخلو من فائدة. قلبي نحو ما رفعت كتابياً وشفهياً إلى المقامات العليا أولاً

به لگه نامه ی ژماره (۲) لاپه ره: ۳ (عه ره بی)

وأخيراً فإن ملة الأرمن المخلصة الوفية التي تحتمي بجناح السلطنة السنية، تشعر بالفخر والاعتزاز من صدقها وولائها وطاعتها للعرش العثماني منذ حوالي خمسمائة عام ولم تحرف عن هذا السلوك قيد أنملة . ومن المؤكد أنها ستكون حريصة كل الحرص وبدافع من حميتهم ومصالحهم على إبقاء ولائهم صادقاً وصادقاً لا تشوبه شائبة. لكنني أضيف بأن أفراد ملة الأرمن يريدون أن ينعموا بالأمن والأمان في ظل عدالة مولانا السلطان وأن يخصص مقدار كاف من الضرائب التي كلفوا بدفعها لاحتياجات بلادهم وشؤونها العامة وتعليم وتربية أطفالهم كي يستفيدوا منها بصورة مباشرة. وفي حالة تعداد السكان الأتراك والأكراد في أرمينيا كلا على حدة فإن الأرمن سيشكلون أكثرية السكان، وسيكون لهم الحق في استخدامهم في شئون البلاد. لذلك فقد لجأوا بواسطتي إلى باب العدالة بطلب تعيين الأكفاء منهم في خدمة الوطن وأن تكون لهم حصة من الحقوق المدنية والحرية الشخصية وأن يعملوا لحماية ملتهم ومذهبهم ووطنهم. فمنذ الجلوس الميمون لحضرة مولانا السلطان نراه يبذل كل جهده واهتمامه للإصلاحات وخاصة أن الخط الهامبوني الذي نشره بمناسبة إصدار القانون الأساسي (الدستور) يؤكد عدم كفاية شكل الإدارة الحالية للحكومة وأنه يجب على الحكومة وضع القواعد السليمة لإدارة شئون الحكم. ورغبة الأرمن عبارة عن رؤيتهم تأسيس إدارة سليمة ومنتظمة في وطنهم ، ولاشيء في ذلك ما يمس العدل والحضارة في شيء، بقي أن نقول بأن تشكيل مثل هذه الإدارة في أرمينيا هو لمصلحة الحقوق المقدسة لحضرة مولانا السلطان في البلاد المذكورة. كما سيكون وسيلة لإحداث الغبطة والسرور في قلوب الأرمن المقيمين في البلاد الأجنبية. لكن الصحف المذكورة لم تفهم أن طلبات الأرمن هي لمصلحة الدولة العلية العثمانية ، لذلك فهي تواصل تفسيراتها المغايرة للحقيقة من جهة وإهاناتها للأرمن بالعبارات الغليظة من جهة أخرى. وقد وجدت في هذه المناسبة الجرأة في طلب توجيه التحذيرات المشددة بحق الصحف المذكورة. والأمر والإرادة لحضرة من له الأمر.

۳ شوال سنة ۱۲۹۷ و ۲۷ أغسطس سنة ۱۲۹۶ (۸ أيلول ۱۸۸۱)

الداعي

به لگه نامه ی ژماره (۳) لاپه ره: ۱ (عه ره بی)

تم الرفع للمنظور العالی التقرير الوارد من بحري باشا والي ولاية وان متضمنا بعض الآراء والاستطلاعات المتعلقة بالمسألة الأرمنية التي تخل بأمن واستقرار البلاد ويشغل بالتالي الحكومة السنية، وبعض الملاحظات حول ألوية الفرسان الحميدية. وسيكون في إحاطة حضرة صاحب مقام الخلافة من الاطلاع عليه أن أهم ما يلفت النظر في هذا الأمر هو أن السوق التي جرت العادة على إقامتها في كل شهر تموز من العام في الكنيسة ذات الناقوس (جاكلي كنيسة) الكائنة داخل لواء موش، يحضرها الأرمن القادمون من روسيا وإيران وسائر الممالك الأجنبية بالإضافة إلى الآلاف من أرباب المفاصد من الأرمن المقيمين في البلاد السلطانية المحروسة، حيث تصدر المقررات المتعلقة بأعمال الفساد التي يخططون للقيام بها خلال عام وتكليف أعضاء اللجان بتأمين المبالغ اللازمة لمثل هذه الأعمال، كما يحضر هذا الجمع عدد من أرباب الجرائم وأصحاب السوابق بعد أن يغيروا أسماءهم وأزياءهم ويجرون مشاورات حول الأعمال الفسادية. لذلك فإن الكنسية المذكورة تخضع للمراقبة والترصد الدائمين. ونرى أن من أسباب الحكمة الحكومية إلى إرسال لجنة خاصة لاتخاذ كافة التدابير الانضباطية اللازمة طيلة فترة السوق والعمل للقبض على أرباب المفاصد الذين جاءوا منتكرين، بطرق حكيمة ومتعقطة .

أما فيما يتعلق بالألوية الحميدية، فقد سبق أن لقي ما أوضحناه من الحاجة إلى مفرزة عسكرية يتم اختيار عناصرها من فرسان النظامية ليقوم بتعليم وتدريب الأفراد ليحصل المطلوب من الطاعة والانقياد والنظام، والفوائد والمحسنات المرجوة، الاهتمام والاعتناء لدى حضرة صاحب مقام الخلافة، كما علمنا بصنور الإرادة السنية لإجراء ما يلزم، وعليه فلا داعي لعرض رأبي القاصر حول هذا الموضوع، إلا أنه من الحاجة والمصلحة الحيلولة دون الأوضاع التي تؤدي إلى النزاع والتقاتل بين الأفراد والعشائر. ومن البديهي أن ذلك يتوقف ذلك على توثيق ملكية مجموعة من ضباط وأفراد العشائر للبيوت التي يسكنونها والأراضي التي يزرعونها بسندات رسمية. لأن رؤساء العشائر يستغلون هذه الأحوال أي فقدان السندات ليقوموا بطرد الأفراد من القرية متى شاعوا، مما يجعل هؤلاء مضطرين إلى ترك ماوهم واللجوء إلى داخل إيران أو إلى سائر العشائر العثمانية. ، وأكثر الأكراد الذين يعيشون على التنقل والارتحال هم في ألوية بايزيد وموش وكنج التابعة لولايتي أرضروم وبتليس ومركز لواء ولاية وان . وإذا تم إرسال مأمور خاص من قبل نظارة الدفتر الخاقاني إلى هناك وتشكيل لجنة برئاسته يكون أعضاؤها من مأموري الدفتر الخاقاني المحلي وأعضاء مجالس الإدارة ومن الجهة العسكرية لإجراء استقصاء عن الطابو في كل لواء، وتوزيع ما يزيد من

به لگه نامه ی ژماره (۳) لاپه ره: ۲ (عه ره بی)

الأراضي بعد الاستقصاء على الأفراد الذي لا يملكون بيوتا أو أراض ، وإسكانهم وتأمين حق تصرفهم بها. عن طريق إعطاء سندات خاقانية موشحة بالطغراء السلطاني. وغني عن البيان والتوضيح أنه إذا تفضل الوالي المشار إليه بالسفر بنفسه إلى هناك لمتابعة تطبيق التدابير المطلوبة، فمن المؤكد بأن النظام والانتظام والانضباط المطلوب سيتحقق في الألفية الحميدية على النحو المطلوب لدى المقام العالي. ونظرا إلى قيام الحاجة إلى تعيين معاون للوالي كيلا تتعطل مصالح الولاية أثناء قيام الوالي المذكور بالتفتيش، وأن غالب باشا وهو من أمراء وعيون وان وتسبق أن كان وكيلا للمتصرف وله شهرة ونفوذ واسعين، فإن الموافقة على تشكيل اللجان المذكورة وتعيين غالب باشا معاوننا للوالي منوط بأمر وإرادة حضرة مولانا السلطان والأمر لحضرة ولي الأمر. ۲۱ شعبان سنة ۱۳۱۲ و ۴ شباط سنة ۱۳۱۰

الياور الأكرم

درويش

به لگه نامه ی ژماره (٤) لاپه ره: ١ (عه ره بی)

ولایه وان

قلم المراسلات

إلى المقام السامي للباور الأكرم دولة المشير درويش باشا

"خاص"

معروض داعيكم الخاص

منذ حوالي ست سنوات أخذت مسألة الأرمن التي ابتدعها البعض من أصحاب الأوهام والخيال شكلا خطيرا وبدأ خطرهما يتزايد يوما بعد يوم ، هذا ما تشير إليه الصحف من خلال بعض مقالات التورية، التحركات الجارية في هذا الشأن.

إن ولاية وان التي أتباهى اليوم بأنني واليها، وأقوم بولجبي ومهامي على النحو الرضا العالي لحضرة صاحب مقام الخلافة، هي التي يسكن فيها أعداد كبيرة من الأرمن، وبالتالي، فقد رأيت أن من واجبي ، عرض هذا التقرير حول مسألة الأرمن الذي هو خلاصة وثمرة التحقيقات والدراسات التي قمت بها بصورة متعمقة وعريضة منذ بداية مأموريته وحتى هذا اليوم.

ذلك بأن غض النظر عما يجري في الساحة أو النظر إليه بعدم الاكتراث أو عدم البحث عن حل ينهي هذه المشكلة في وقتها قبل أن تستفحل الأمور لا يتوافق مع الولاء والوفاء بأي حال من الأحوال.

وعليه فإنني أبادر إلى عرض وتمهيد رأبي العاجز الذي لاح إلى خاطري القاصر حول الموضوع. حيث :

أنني أفهم من التحقيقات والدراسات الجارية بأنه لا يمكن إلا أن نقول بأن الرغبة في الاستقلال لدى الأرمن هو مجرد وهم وخيال استقر في أذهانهم بشكل عام. ومع ذلك فإن الكثيرين من صناديد الرجال عندهم يدركون ويتيقنون بأن الوصول إلى الهدف مباشرة ومن تلقاء أنفسهم أمام قوة القاهرة لحضرة مولانا صاحب التاج أدام الله شوكته وجلال شأنه إلى آخر الزمان بعيد كل البعد عن الحقيقة والتحقيق، لذلك فإن فكرة التمرد لم تأخذ بعد شكلا شاملا.

به لگه نامه ی ژماره (٤) لاپه ره: ٢ (عه ره بی)

ولكن ، لا سمح الله، إذا حصلت قناعة لدى الأرمن أو فرصة بإمكانية الوصول إلى الهدف الذي ينشدونه، فإنهم لن يتوانوا عن ارتكاب كل أنواع السوء بشكل عام دون ريب أو شك.

وإذا كانت هذه هي الحقيقة ، فإن المنافع التي يريد تحقيقها رؤساء الفساد من إقناع وإغراء بعض الشباب بأنهم فداثيون ودفعهم نحو الجريمة ما هي إلا وهم وخيال ولا يمكنهم تحقيقها بمفردهم ، وغاية ما يصبون إليه هي أن تنظر أوروبا إليهم نظرة المظلومين من قبل الحكومة العثمانية فهم يتمردون على الحكومة لأنهم لا يتحملون هذا الظلم ، وأن هؤلاء النصارى المظلومين يحتاجون للعون والمساعدة. فهم يبحثون عن حام يحميهم . وما تسعى إليه زمرة الأشرار عندهم في الليل والنهار هو لتحقيق ذلك ليس إلا. لقد دأبت مطبوعات بعض الدول من أمثال إنجلترا وأمريكا وفرنسا واليونان ورومانيا على توجيه التهم الجائرة ضد الإدارة العادلة للسلطنة السنية، فقد تعودت على نشر الترهات والأكاذيب حول المسألة الأرمنية. والهدف من ذلك هو لفت أنظار الأجانب نحو الأرمن . حيث تبين من التحقيق أن الكتاب الأجانب الذين يكتبون عن المسألة الأرمنية ينالون مبالغ كبيرة من المنظمات الفسادية التي لها علاقة بهذه المسألة. ولذلك فإنني صنفت كتاب هذه الصحف وهم أجدر بأن يعرفوا بمجموعة الأكاذيب وبدعاة الكذب إلى قسمين:

القسم الأول : وهم الذين سفروا إلى الديار الأجنبية من الممالك السلطانية بهدف تحصيل العلوم وبقوا هناك وأصبحوا على رأس الصحف هناك، وكذلك الأرمن العثمانيون الذين ارتكبوا الجرائم السياسية أو الشخصية في وقت من الأوقات ثم قروا إلى البلاد الأجنبية تخلصا من العقوبة التي يوجبها القانون. ومنهم مغربيح برتقاليان التوقادي الذي يصدر في مرسيليا صحيفة "أرمينيا"

والقسم الآخر: هم أجانب في الأصل وقد أغرتهم الليرات الذهبية من منظمة "هنجاق" التي كان مركزها في مدينة أثينا ثم انتقلت إلى لندن للحصول على مزيد من المساعدات من الإنجليز.

وبذلك لا يبقى هناك أي شك أو شبهة في كونها من آثار الخيال والافتراءات.

به لگه نامه ی ژماره (٤) لاپه ره: ٣ (عه ره بی)

ولا یخفی علی مقامکم للسامی فی أن الأماکن التي یراد أن یمارس لعبة الأرمن فیها داخل الممالک السلطانیة هی ولایات أرضروم و وان وبتلیس و نیار بکر و سیواس و اطنه ، كما أن هناك أماکن خارج الحدود تحولت إلى بؤر للفساد وهی "دیر نیریک" داخل الحدود الإیرانیة وعلی بعد ساعتین ونصف الساعة من حدود وان و "دیر الکنائس الثلاثة" القریب من مدینة روان الروسية ، و مدینة تفلیس.

وفیما عدا ذلك هناك بعض القصبات فی ایران مثل "رومیة" و "خوی" و "سلاماس" و "هفتوان" و گهنه شهر" و "تبریز" و "سنه" و "دیلمان" یعیش فیها القسم الأكبر من أرمن هذه المناطق وهم "الفدائیون" للذین ارتكبوا أعمالا ممنوعة قانونا ثم فروا إلى هذه الجهات. لكنهم أخضعوا قبل ذلك لدورات تعلیمیة من قبل رئیس المفسدین قریمیان الموجود فی "الکنائس الثلاثة" ، وبعد ذلك انتشروا فی تلك المواقع لیقوموا بالاعتداءات علی الحدود السلطانیة كلما وجدوا الفرصة إلى ذلك.

وهناك دیر بداخل موش يعرف بـ" الکنسیة ذات الناقوس" حیث یعتقد الأرمن بأن أحد الحواریین مدفون فی هذا الدیر، وقد استخبرنا عن أن هذا الدیر یددی اهتماما کبیرا بالمسألة الأرمنیة، حتی أن الآلاف من الأرمن من روسيا و ایران ومن الممالک المحروسة یفنون فی شهر تموز من کل عام إلى هذا الدیر لیشهدوا السوق التي تقام فیها ، و یعتقدون الاجتماعات و یصدرون القرارات عما یدب فی فعله خلال عام واحد و یجمعون المبالغ اللازمة و یقدمونها لرئیس المنظمة و أعضائها لتنفیذ هذه المقررات.

وبناء علی ما تقدم فإنه عند إخضاع الدیر المذكور للمراقبة والترصد الدائمین وخاصة أثناء الاجتماعات وإقامة السوق یتبین کیف أن أرباب الجرائم والأشرار من أعضاء تلك المنظمة یحضرون هذه الاجتماعات متخفین فی أزیاء وأسماء مختلفة . فیمکن بعد ذلك إلقاء القبض علیهم والحیلولة دون حضور مثل هذه الاجتماعات.

كما أنه لیس لأحد أن ینکر ما لتشکیل کتائب الفرسان الحمیدیة بأمر من حضرة مولانا صاحب التاج من عشائر الأکراد فی ولایات أرضروم وبتلیس و وان و نیار بکر من فوائد عظیمة فی زیادة المکنة للدولة ورفع شأن قوتها، ومن الواجب الحتمي من الناحیة الدینیة والوطنیة بذل القدرة علی تحقیق النظام والانتظام لهذه الکتائب، ومن واجبی أيضا بیان الحاجة إلى القیام بالإصلاحات التي تحتاج إليها فی الوقت الحاضر والمستقبل.

به لگه نامه ی ژماره (٤) لاپه ره: ٤ (عه ره بی)

لأنه إذا تعرضت أعمال الإصلاح وما تحتاج إليه بعض هذه الكتائب إلى تأخير أو تعويق ، فإن التدابير التي تتخذ بعد ذلك قد لا تعطي النتائج المرجوة بسهولة. إن الجهل لدى بعض رؤساء عشائر الأكراد وأمرائها يدفعهم إلى القيام ببعض الأعمال. ومن أن النصائح التي تبذل في هذا الشأن وبيان أن مثل هذه التصرفات قد تؤدي إلى النتائج السيئة، وأن الرضا العالي يتطلب سلوك طريق الرشد لم تؤدي إلى النتيجة المرجوة ، لذلك نجد بين فترة وأخرى أعمال القتل والجرح ونهب الأموال والاعتداء وغير ذلك.

إن بعض رؤساء وأمراء العشائر الكردية الذين يقومون بمثل هذه الأفعال المرفوضة على مرأى ومسمع من أصحاب النوايا السيئة في أوروبا الذين وجهوا أنظارهم نحو بلادنا مستغلين مسألة تالوري التي انتهت- مع أنهم تشرفوا بحمل صفة العساكر- يرون أن كتائب الحميدية هذه تتناقض مع مصالحهم الخاصة فيطلقون كثيراً من الافتراءات التي لا تخطر على بال بهدف إسقاطها من نظر حضرة مولانا السلطان. لذلك فإن القيام بتأديب هؤلاء ضمن دائرة القوانين سيؤدي إلى كثير من المحسنات.

لأن الأكراد يمكن إصلاحهم بقليل من الجهد، فإن النقص الذي يبدو عليهم ناشئ عن الجهل والوحشة المتولدة عنه. حيث يمكنني القول بأن رفع هذه النقائص عنهم وهم المعروفون بالفطنة والنكاه الفطري يحتاج إلى قليل من الجهد والعمل.

وأمر آخر يجب الانتباه إليه هو أن أكثر الضباط وصغار الضباط باستثناء رؤساء العشائر وأمرائهم لا يملكون سكناً. ويعتبر عدم وجود سكن يؤويهم من مصادر السوء الذي يلجأون إليه.

هذه الحالة ناشئة من عدم اهتمام الحكومة في السابق بأمر الإسكان وما يتوقف عليه من معاملات الطابو.

فلو ساعدت العلاقة بين ضباط أو عدد من الضباط في كتائب الفرسان الحميدية مع رئيسهم في أي ولاية من الولايات، فأنهم يحملون بعض الحاجيات الخفيفة ويدفعون ما يملكونه من بعض الدواب والمواشي خارج القرية التي يسكنونها والكتيبة التي يتبعونها صوب عشائر إيران، ويقعون هناك مقابل إعطاء رئيس تلك العشيرة رأساً أو رأسين من الغنم. هذا

به لگه نامه ی ژماره (٤) لاپه ره: ٥ (عه ره بی)

الوضع يؤدي إلى تناقص عدد المسجلين في الكتائب بالإضافة إلى تعذر إحضار العدد المطلوب من الفرسان الذي تعهد به رئيس العشيرة حين الاجتماع. وإذا عرّفنا أن قضية السكن هذه باتت سبباً من أسباب وقوع الخلاف والاعتداء بين العشائر، وذلك بفعل التحريض والإغراء الذي يمارسه من رحل إلى العشيرة الأخرى، أدرنا مدى سوء والخطورة في عدم تأمين مساكن لهؤلاء. ومع ذلك فلا ينكر أيضاً تسبب بعض رؤساء العشائر في النزوح هذا، لأن البيوت التي يسكنها ضباط وأفراد العشائر والأراضي التي يفلحونها ويزرعونها ليست في ملكهم بموجب الطابو، فما أن يقول لهم رئيس العشيرة "هيا! ليس لك أن تسكن في قريتي! لا تجد بحوزته ما يبرزه من سند لإثبات حقه فلا يجد بداً من ترك مأواه هذا ويلجأ إما إلى إيران أو إلى داخل العشائر العثمانية الأخرى. وحاصل القول بأن ما نراه من الفوضى وعدم الانتظام في بعض العشائر ناشئ بالدرجة الأولى عن عدم وجود المساكن. والحل في رأبي هو تأمين مأوى ومسكن لمن لا مأوى لهم وإعطائهم قطعة أرض وتسجيل ملكيتهم لها في الطابو. وتطبيق ذلك منوط برأي مقامكم العالي.

وعلى نحو ما هو معروف لدى مقامكم العالي، بأن الجندية هي الأساس في الحفاظ على الممالك والأوطان وأساس الجندية هو الطاعة والانضباط، وعليه يتعين بذل الجهد لترسيخ مفهوم الطاعة والانضباط واتباع الأوامر واجتتاب النواهي بالإضافة إلى الأدب والتربية العسكرية لدى أفراد هذه العشائر.

والواقع فإن كل أمراء وضباط الجيش النظامي الموجودين في كل كتيبة بصفة قائد" الجزء التام" يتصفون بصفات ومزايا كلمة العسكرية، ويملكون من المعلومات التي تمكنهم من تدريب وتعليم العسكرية للعشائر. هذا أمر مسلم به لدى الجميع. ولكن هيهات من ذلك فالأمراء والضباط والأفراد من العشائر لم يروا ما لدى الأفراد العسكريين النظاميين ولم يتعلموا منهم النظام والطاعة المطلوبين.

وأعتقد بأنه من المستحسن أن يكون كل كتيبة مفرزة من عشرين فرداً من النظامي برفقة قائد الكتيبة من الجيش النظامي يدرّبون الأفراد ويعلمونهم العسكرية. ومن المؤكد بأنهم جميعاً وخلال فترة قصيرة يطبقون الأدب والتربية العسكرية التي يتخلق بها قوادهم،

به لگه نامه ی ژماره (٤) لاپه ره: ٦ (عه ره بی)

ويجتيبون بعد ذلك القيام بأية أفعال أو تصرفات مغايرة للرضا العالي، فيتعلم الضباط الصغار والأفراد معنى الطاعة والانقياد، وبفضل ذلك تحوهم الرغبة بتعلم وتعليم ما يلزم معرفته من قبل كل عسكري.

ومع ذلك فإن الفوائد والمحسنات التي تحققها التدابير المقترحة لا تبقى عند هذا الحد، بل تضع هذه التدابير حدا لما يصدر عن بعض العشائر من أقاويل ويضخمها الإيرانيون، ويقوم الأجانب عادة بنشرها بعد كثير من الإضافات عليها. ونأمل من الله تعالى أن تؤدي رغبة مولانا ظل الله في الأرض في تشكيل هذه الألوية إلى فوائد عظيمة وتكون عامل قوة، وتكون رذفا للتوفيقات الإلهية التي ينعم بها على مولانا السلطان.

وسيكون الصواب فيما يصدر من الإرادة السنوية لحضرة أمير المؤمنين، وقد وجدت في نفسي الجرأة لتقديم هذا التقرير بدافع من عبوديتي وإخلاصي، وهي مجرد معلومات. والأمر لحضرة ولي الأمر والإحسان. 3 شعبان سنة 1312 و 17 كانون الأول سنة 1310

والي وان

الفريق بحري باشا